

Geluksvogels, gelukszoekers en geluksvinders

**De weergave van de complexe Nederlands-Indische
samenleving in Van Wermeskerkens *Suikerfreule***

Bachelorscriptie Moderne Nederlandse Letterkunde

Naam: Nancy Markus

Studentnummer: 3845370

Begeleider: dr. Saskia Pieterse

Universiteit: Universiteit Utrecht

Opleiding: Taal- en Cultuurstudies

Hoofdrichting: Moderne Kunst, Cultuur en Geschiedenis, 1750-heden

Datum: 19 juni 2014 (herziene versie op 7 juli 2014)

Inhoudsopgave

1 Inleiding	4
2 Theoretisch kader	6
2.1 Genderstudies	6
2.2 Postkolonialisme	7
2.3 Begrippen op het snijvlak van gender en postkolonialisme	7
2.4 De complexe samenleving in Nederlands-Indië	8
2.5 Stand van zaken in het onderzoek	9
3 Methodologisch kader	11
3.1 Vertelsituatie en focalisatie	11
3.2 De toepassing op de analyse	12
3.3 Vooruitblik op de interpretatie	13
4 Analyse van de roman	15
4.1 Algemene typering van de vertelsituatie	15
4.2 Gender	16
4.2.1 Vrouwen over mannen	16
4.2.2 Mannen over vrouwen	19
4.3 Etniciteit	21
4.3.1 Het verschil tussen Nederlandse en inlandse vrouwen	21
4.3.2 De stem van de inlander	22
4.3.3 De Nederlandse vrouw en de inlanders	23
4.3.4 De Nederlandse man en de inlanders	24
4.4 Klasse	26
4.4.1 Het kolonialisme van Nederland	26
4.4.2 De rol van Schuit	27
4.4.3 Hans Nittel en Van Wielandt	28
4.4.4 De strijd om Dolly	30
5 Interpretatie van de roman	32
5.1 De rol van de verteller	32
5.2 Gender	32
5.3 Etniciteit	35
5.4 Klasse	37
6 Conclusie	40
6.1 Het oplossen van de probleemstelling	40
6.2 Reflectie op het onderzoek	42
Bibliografie	44

Samenvatting

De populaire koloniale roman *Suikerfreule: een vroolijke Indische roman* van Henri van Wermeskerken (1882-1937) speelt zich af tijdens de Nederlandse overheersing in Nederlands-Indië. Zowel de roman als de gelijknamige film en het gelijknamige toneelstuk waren een groot succes. In de roman staan de onderlinge relaties tussen de personages centraal en de lezer verkrijgt een inzicht in de complexiteit van de Nederlands-Indische samenleving. Die samenleving bestaat uit een breed palet aan etnische groepen waarbinnen hiërarchische verhoudingen bestaan. De roman speelt met bestaande ideeën over het burgerlijk huwelijk en het kolonialisme. Centraal in dit onderzoek staat de volgende probleemstelling: hoe wordt in de roman *Suikerfreule* de complexe Nederlands-Indische samenleving gepresenteerd aan de hand van man-vrouwverhoudingen, klassen- en etnische verschillen?

De thematiek van het verhaal maakt duidelijk dat de roman op het snijvlak van genderstudies en postkoloniale studies ligt. Om de vraag te kunnen beantwoorden, volgt eerst een introductie op deze wetenschapsdisciplines en op enkele centrale en relevante begrippen. Dan volgt achtergrondinformatie over de complexe Nederlands-Indische samenleving, waaronder de positie van de Nederlandse vrouw in Nederlands-Indië. Deze informatie is nodig om bepaalde passages uit de roman te kunnen duiden. Tot slot komen we uit bij de Nederlands-Indische literatuur. Op dat punt zal ik de stand van zaken in het onderzoek bespreken.

Een verhaaltechnische analyse is nodig om opvattingen over sekse, etniciteit en klasse in een (literaire) tekst te ontrafelen. Deze opvattingen zijn onder andere gemoeid met de discriminatie van de 'ander', het burgerlijk huwelijk, stereotyperingen en het kolonialisme. De verhaalaspecten die ik in dit onderzoek gebruik zijn de vertelsituatie en de focalisatie, omdat hiermee een goed inzicht kan worden verworven in de verhoudingen tussen de personages en de verteller. Aan de hand van deze verhaalaspecten zal blijken welke visie de roman presenteert met betrekking tot de thema's en hoe dat gebeurt.

Uit het onderzoek zal blijken dat *Suikerfreule* een Nederlands-Indische samenleving weergeeft waarin tegenstrijdige visies te vinden zijn. In het burgerlijk huwelijk tussen de Nederlandse man en vrouw, moet de vrouw de West-Europese idealen uitdragen en tegelijkertijd de inheemse adel respecteren. De grote verschillen die de vrouwen ervaren in Nederlands-Indië zijn de andere klassensamenleving en de lossere seksuele moraal. Mannen en vrouwen komen veelal overeen in hun houding ten opzichte van de inlanders. Binaire opposities tussen 'West' en 'Oost' en tussen blank en zwart worden gehandhaafd en de Nederlanders zijn veelal racistisch. Daarnaast komen de inlanders nauwelijks aan het woord, maar tellen zij vooral mee voor het stille commentaar op de Nederlanders. Uiteindelijk verzet de roman zich ook niet openlijk tegen het kolonialisme, want de Nederlandse overheersing van Indië wordt juist geaccepteerd. In Nederlands-Indië is de klassensamenleving anders en het blijkt niet voor iedereen mogelijk om een hogere sociaal-maatschappelijke positie te verwerven.

Ondanks de kritiek op het gedrag van zowel mannen als vrouwen en het op de hak nemen van de adel en de kleinburgerlijkheid, heeft *Suikerfreule* een bemoedigende boodschap. De wereld is namelijk bestemd voor jonge harde werkers en voor de burgerij loopt het goed af. De koloniale ideologie blijft hiermee dus in stand en in alle opzichten heeft *Suikerfreule* dus een geruststellende boodschap voor het Nederlandse publiek.

Aantal woorden scriptie: 19.492(exclusief verwijzingen, bibliografie en samenvatting)

Inleiding

De koloniale roman *Suikerfreule: een vrolijke Indische roman*¹ van Henri van Wermeskerken (1882-1937) speelt zich af tijdens de Nederlandse overheersing in Nederlands-Indië. Het verhaal begint in Amsterdam bij Betje van der Kooy. Ze besluit haar man Dirk, die tweede machinist is op een suikerplantage in Nederlands-Indië, achterna te reizen. Betje heeft moeite om zich aan te passen aan het klimaat en de andere normen en waarden. Ze moet 'Indisch' worden en dat betekent dat zij een lossere seksuele moraal moet aanvaarden en dat zij anders om moet gaan met klassenverschillen. In het begin is de burgerlijke Betje erg onwetend. Ze moet zich zien te redden in het voor haar vreemde Indië. Dirk verbergt op zijn beurt dat hij een dochter, genaamd Dolly, heeft uit een eerdere relatie met een inlandse vrouw. Dit leidt tot leugens, misverstanden en ruzies. Uiteindelijk komt Betje achter de waarheid en dan blijkt ze blij te zijn met 'haar' dochter.

Centraal in de roman staan de onderlinge relaties tussen de personages. Vanaf Betjes vertrek uit Amsterdam en haar aankomst in Nederlands-Indië krijgt de lezer steeds meer inzicht in de complexe samenleving. Deze samenleving bestaat namelijk uit een breed palet aan etnische groepen waarbinnen hiërarchische verhoudingen bestaan. Dirk, Betje en de collega's Schuit, Hans en Van Wielandt zijn Nederlanders, maar er zijn ook inlandse bedienden. Daarnaast zijn er inlandse vrouwen die getrouwd zijn met een Europeaan. Tot slot zijn er nog Indische personages zoals Dolly, die voortgekomen zijn uit de gemengde huwelijken. Zowel de etniciteit als de afkomst van een personage zijn bepalend voor diens sociaal-maatschappelijke positie. Op deze manier lopen etniciteit en standsverschillen door elkaar.

De lezer krijgt een beeld van deze onderlinge relaties, omdat de focus in de roman steeds verspringt tussen de personages. De meeste aandacht gaat uit naar Betje en Dirk, omdat de lezer hen afwisselend volgt. Daarnaast krijgen nevenpersonages die veel contact hebben met Betje en Dirk, zoals Schuit en Dolly, enige aandacht. Waar de overige Nederlandse personages nog aan het woord komen, mogen de inlanders nauwelijks zelf spreken. Doordat de lezer meerdere visies meekrijgt, ontwikkelt hij inzicht in deze personages en hun onderlinge verhoudingen. Dit maakt de roman ook geschikt voor een breder publiek; zowel mannen als vrouwen kunnen zich met personages identificeren, maar ook mensen die de Indische wereld van binnen kennen en zij die, net als Betje, daar niet mee bekend zijn.

Als cultuurproduct is *Suikerfreule* een succes geweest. De roman is gebaseerd op het gelijknamige toneelstuk uit 1917 en de gelijknamige film.² Zowel *Suikerfreule* als het toneelstuk *Tropenadel* (1916) bezorgden Van Wermeskerken een reputatie van populaire toneel- en romanschrijver. Van Wermeskerken was een Nederlandse schrijver en journalist.³ Zijn moeder was de bekende schrijfster Sophie van Wermeskerken-Junius, ook bekend als Johanna van Woude. In *Suikerfreule* verwijst hij nog naar zijn moeder. Van Wermeskerken was enige jaren correspondent voor de *Telegraaf* en het *Soerabajasch Dagblad* waarvoor hij naar Batavia vertrok. Later is hij correspondent in verschillende Europese steden geweest, maar in Nederland is hij in de vergetelheid geraakt.⁴ Zijn Indische toneelstukken waren dus succesvol, maar er was ook kritiek op de wijze waarop hij de Nederlanders confronteerde met henzelf.⁵ Volgens Rob

¹ Vanaf nu gebruik ik alleen '*Suikerfreule*' om de romantitel aan te duiden.

² In dit onderzoek gebruik ik van de roman *Suikerfreule* de filmeditie uit 1935.

³ Wermeskerken, H. van. (2011). 'De Indische jaren van Henri van Wermeskerken. Schrijver tussen de sambalaristocraten'. In: *Moesson. Het Indisch Maandblad*, februari 2011, p.29.

⁴ *Ibid.*, pp.29-30.

⁵ *Ibid.*, p.30.

Nieuwenhuys zijn de romans en toneelstukken met een vlotte pen geschreven en willen ze het publiek vermaken en ontroeren.⁶

Om het succes van *Suikerfreule* te verklaren, heeft het verhaal blijkbaar raakvlakken gehad met denkbeelden van het publiek. De roman gebruikt verschillende bestaande ideeën over het burgerlijk huwelijk, het kolonialisme en de Indiërs en inlanders. Met deze ideeën en andere stereotypen over man-vrouwverhoudingen, etniciteit en klasse wordt duidelijk gespeeld. Juist vanwege de populariteit van *Suikerfreule* is het interessant om te onderzoeken welk beeld deze roman uitdraagt met betrekking tot het kolonialisme. Waar schrijvers als Multatuli kritisch zijn, heeft *Suikerfreule* eerder een geruststellende boodschap voor het Nederlandse publiek. Daarnaast zal dit onderzoek naar voren brengen dat de kleinburgerlijkheid en de adel op de hak worden genomen. Tot slot zal blijken dat de roman het kolonialisme niet direct uitbant, maar het eerder accepteert.

Uit de thematiek van *Suikerfreule* is te concluderen dat de roman zich bevindt op het snijvlak van gender en postkolonialisme en het is nogmaals belangrijk om te realiseren dat gender, etniciteit en klasse voortdurend met elkaar verweven zijn. Hans Bertens bevestigt dat deze kruising een logische is: "Gender and race have traditionally gone together in organizing the West's response to non-Western peoples and in establishing an exclusively Western subjectivity."⁷ Voor een goed begrip van de roman is een technische analyse die aandacht besteedt aan de brede culturele context dus noodzakelijk. Met een verhaalanalyse als uitgangspunt, wordt dus duidelijk welke visie de roman uitdraagt met betrekking tot de thema's.

In dit onderzoek stel ik de volgende centrale vraag om de problematiek op te lossen: hoe wordt in de roman *Suikerfreule* de complexe Nederlands-Indische samenleving gepresenteerd aan de hand van man-vrouwverhoudingen, klassen- en etnische verschillen? De analyse zal gericht zijn op de vertelsituatie en de focalisatie waaruit de verhouding tussen de verteller en het verhaal moet blijken. Vervolgens zal ik ingaan op de thema's gender, etniciteit en klasse waarmee naar voren komt hoe de koloniale verhoudingen en de onderlinge verhoudingen tussen de personages een samenleving blootleggen waarin hiërarchische verschillen op meerdere manieren bepalend zijn. Hieruit zal blijken welk beeld de roman representeert met betrekking tot de thema's.

⁶ Nieuwenhuys, R. (1978). *Oost-Indische spiegel. Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven vanaf de eerst jaren der Compagnie tot op heden*. Amsterdam: Querido, p.302.

⁷ Bertens, H. (2008). *Literary theory. The basics*. Londen en New York: Routledge, p.178.

Theoretisch kader

De roman *Suikerfreule* vormt dus een weergave van de complexe Nederlands-Indische samenleving. Deze samenleving is complex omdat man-vrouwverhoudingen, klassenverschillen en verschillende etniciteiten met elkaar verweven zijn. Hierdoor ligt de roman op het snijvlak van genderstudies en postkoloniale studies. Om de centrale vraag in dit onderzoek te beantwoorden, zal ik diverse concepten en begrippen van deze disciplines gebruiken. Het is daarom noodzakelijk om beide wetenschapsdisciplines toe te lichten zodat ze als context voor het onderzoek kunnen dienen. Vervolgens zal deze context worden voorzien van een cultuurhistorische verdieping die de vorm heeft van een inzicht in de complexe Nederlands-Indische samenleving.

2.1 Genderstudies

Door de feministische bewegingen in jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw ontstond het idee dat vrouwen stelselmatig werden overschaduwd en gedomineerd door het standpunt van mannen.⁸ Feministen constateerden dat de verhouding tussen seks en macht terug te vinden was in de gehele maatschappij.⁹ Onder invloed van deze feministische ideeën ontstonden universitaire afdelingen voor vrouwenstudies. Deze afdelingen kwamen geleidelijk los te staan van de vrouwenbewegingen en de wetenschappers gingen zich richten op het begrip 'gender'. 'Gender' heeft geen betrekking op het biologische verschil tussen man en vrouw, maar juist op de culturele betekenissen van man en vrouw en de culturele omgang met geslachtsverschillen.¹⁰

Het onderzoek van deze wetenschapsdiscipline richt zich dus op manifestaties van gender, zoals sekse-identiteiten in koloniale literatuur. Centraal staat de culturele constructie van mannen en vrouwen. Feministische literatuurcritici stellen hierbij dat representaties van vrouwen vaak voldoen aan het stereotype waarbij de vrouw als mindere van de man wordt gepresenteerd.¹¹ Wetenschappers proberen te verklaren hoe deze identiteiten werken en waarom ze tegenover elkaar worden gepresenteerd. Een manier om dit te doen is door de rol van vrouwen in teksten te bestuderen. Critici gaan er in dat geval vanuit dat deze stereotypingen constructies zijn en dat ze niet overeenkomen met de werkelijkheid.¹²

Een centraal begrip binnen het onderzoek naar de culturele constructie van mannelijkheid en vrouwelijkheid is 'representatie'. Volgens Maaïke Meijer is dit begrip een "voorstelling in taal of beeld".¹³ Representaties van sekse, maar ook van etniciteit, zijn gebaseerd op conventies en hierdoor lijkt het of het geschetste beeld van mannen en vrouwen vanzelfsprekend is.¹⁴ Meijers tekstgerichte onderzoek richt zich op het onderzoeken van de verhouding tussen mannen en vrouwen. Naast het onderzoeken van deze verhouding, richten de hedendaagse genderstudies zich ook op andere 'sociale variabelen', zoals klasse en etniciteit.¹⁵ Deze variabelen zijn namelijk, net als gender, van invloed op de sociale constructie van mensen en personages. Op dit punt kruisen genderstudies en postkoloniale studies elkaar dus.

⁸ Bertens, H. (2008). *Literary theory. The basics*, p.73.

⁹ Ibid., p.74.

¹⁰ Leezenberg, M. & Vries, G. de (2012). *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen* (herziene editie, oorspronkelijk werk uit 2001). Amsterdam: Amsterdam University Press, pp.280-281.

¹¹ Bertens, H. (2008). *Literary theory. The basics*, p.76.

¹² Ibid.

¹³ Meijer, M. (1996). *In tekst gevat. Inleiding tot een kritiek van representatie*. Amsterdam: Amsterdam University Press, p.7.

¹⁴ Ibid., p.8.

¹⁵ Leezenberg, M. & Vries, G. de (2012). *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen*, p.285.

2.2 Postkolonialisme

Naast de notie van gender werd etniciteit vanaf de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw belangrijk binnen de literatuur- en cultuurkritiek.¹⁶ Het begrip 'postkolonialisme' heeft ten eerste betrekking op de situatie na de Tweede Wereldoorlog waarin voormalige koloniën streefden naar onafhankelijkheid. Europa bleef echter invloed uitoefenen op deze landen.¹⁷ Ten tweede duidt 'postkolonialisme' op een theoretische invalshoek waarbij het Europese imperialisme en de effecten ervan als kader dienen om hedendaagse machtsverhoudingen te onderzoeken.¹⁸ Postkolonialisten richten zicht dus op de relatie en machtsverhoudingen tussen West-Europa en de voormalige koloniën. Hierbij staan volgens Hans Bertens kwesties als etniciteit, taal, gender, klasse en macht centraal.¹⁹ Er is dus sprake van een kritische houding ten opzichte van het imperialisme, die zich richt op zowel het verleden als het heden.

Een centrale studie binnen de postkoloniale benadering is *Orientalism* (1978) van Edward Said. Deze studie heeft veel kritiek gehad, maar leidde wel tot verder onderzoek naar representaties van de Oriënt. In *Orientalism* betoogt Said namelijk dat de westerse blik op 'het Oosten' door de eeuwen heen geen neutrale visie is, maar dat deze erop gericht is om het westerse imperialisme te rechtvaardigen.²⁰ Het westerse discours over 'het Oosten', de oriëntalistiek, heeft daarnaast het doel om 'het Oosten' ervan te overtuigen dat 'het Westen' beschaafd is en de taak heeft om 'het Oosten' te onderwijzen.²¹ West-Europa wordt duidelijk als het tegenovergestelde van 'het Oosten' gezien, waarbij West-Europa altijd in het voordeel is. Volgens Said vormen West en Oost dus een 'binaire oppositie' waarbij de onderdelen fundamenteel anders zijn, maar waarbij ze elkaar definiëren.²²

In navolging van *Orientalism*, verscheen Suids *Culture and Imperialism* in 1993. Hierin onderzoekt Said de machts- en welzijnsverhoudingen tussen West-Europa en de voormalige koloniën. Said concludeert dat er als gevolg van het westerse imperialisme, nog steeds ongelijke machtsverhoudingen tussen West en Oost bestaan.²³ De relatie tussen beide gebieden is dus nog steeds complex. Aan de hand van de structuur en de vorm van een roman zoals *Heart of Darkness* van Joseph Conrad, onderzoekt Said in hoeverre een roman een kolonialistisch karakter vertoont. Hij concludeert dat postkoloniale schrijvers zich bewegen in het debat tussen het negentiende eeuwse imperialisme en de dekolonisatie van de inheemse culturen.²⁴ In het geval van *Heart of Darkness* stelt Said: "Conrad's way of demonstrating this discrepancy between the orthodox and his own views of empire is to keep drawing attention to how ideas and values are constructed (and deconstructed) through dislocations in the narrator's language."²⁵

2.3 Begrippen op het snijvlak van gender en postkolonialisme

Genderstudies en postkoloniale studies leveren samen twee begrippen die van toepassing zijn op dit onderzoek. Zo bleek dat steeds twee elementen tegenover elkaar werden gezet: in het eerste geval man en vrouw en in het tweede geval West-Europa en de koloniën. De begrippenparen vormen binaire opposities. Volgens de Franse antropoloog Claude Lévi-Strauss

¹⁶ Bertens, H. (2008). *Literary theory. The basics*, p.154.

¹⁷ Leezenberg, M. & Vries, G. de (2012). *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen*, p.286.

¹⁸ Ibid., p.286; Bertens, H. (2008). *Literary theory. The basics*, p.160.

¹⁹ Bertens, H. (2008). *Literary theory. The basics*, p.162.

²⁰ Leezenberg, M. & Vries, G. de (2012). *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen*, pp.289-290.

²¹ Bertens, H. (2008). *Literary theory. The basics*, p.163.

²² Ibid., p.164

²³ Said, E. W. (1993). *Culture and imperialism*. New York: Vintage Books, pp.19-20.

²⁴ Ibid., pp.30-31.

²⁵ Ibid., p.29.

creëren mensen binaire opposities om grip te krijgen op de wereld om hen heen.²⁶ Volgens poststructuralisten is een van de termen steeds bevoorrecht ten opzichte van de andere.²⁷ Een voorbeeld is blank versus zwart, waarbij blank in het voordeel is. Het is belangrijk om deze binaire opposities te signaleren, omdat ze gepaard kunnen gaan met stereotypering, discriminatie en onderdrukking. Om de opposities te ontmantelen, moet een wetenschapper aantonen dat beide onderdelen op zichzelf kunnen staan.²⁸

Het tweede begrip is 'ideologie' dat vaak wordt gebruikt als "a set of beliefs that people *consciously* hold – beliefs of which they are aware and which they can articulate."²⁹ Een voorbeeld hiervan is de overtuiging dat vrije handel mogelijk moet zijn om een vrije markt te realiseren. Binnen de marxistische cultuurkritiek houdt 'ideologie' echter een proces in waarbij normen, waarden en overtuigingen onbewust als vanzelfsprekend worden gemaakt en beschouwd binnen een samenleving.³⁰ Op deze manier vormen deze ideeën mede onze maatschappij. Mensen zijn zich niet bewust van dit proces en volgens filosoof Louis Althusser is het dan ook onmogelijk om de ideologie van een plaats of tijd te negeren.³¹ Een ideologie zorgt er dus voor dat we iets als natuurlijk zien, terwijl dit niet vanzelfsprekend is. Dit is van toepassing op zowel man-vrouwverhoudingen als op de imperialistische houding van West-Europa; deze worden als natuurlijk gezien, terwijl dat eigenlijk niet zo is.

2.4 De complexe samenleving in Nederlands-Indië

Het snijvlak van genderstudies en postkoloniale studies vormt een duidelijke theoretische context voor dit onderzoek. Om dit onderzoek ook van een cultuurhistorische context te voorzien en om bepaalde passages uit *Suikerfreule* te kunnen duiden, is een inzicht in de complexe Nederlands-Indische samenleving noodzakelijk. Deze complexiteit voert terug tot het begin van de zeventiende eeuw met de komst van de eerste kolonisten in Indië. Naast de inlandse cultuur, ontstond een mestizocultuur die bestond uit mensen van gemengde afkomst, door huwelijken tussen Europeanen en Indisch-Europese afkomst.³² Tot in de negentiende eeuw vormde deze mestizocultuur de elite en iemands economische positie en contacten bepaalden diens status.³³ Vrouwen van deze cultuur hadden in de samenleving een bevoorrechte positie, omdat hun achtergrond in Indië lag.³⁴

Vanaf ongeveer 1870 begon de kolonisatie van Indië pas echt en steeds meer Nederlanders gingen tijdelijk naar Indië.³⁵ Door technologische veranderingen was contact met Nederland beter mogelijk en er werden hele bedrijfstakken met Nederlandse werknemers in dienst ontwikkeld. Veel Nederlanders trouwden onderling en hierdoor nam het aantal blanke vrouwen in Indië naar verhouding toe.³⁶ Rond 1900 kwam er voor het koloniale bestuur in Indië een nieuwe doelstelling bij in de vorm van een ethische politiek waarbij het onderwijs- en

²⁶ Bertens, H. (2008). *Literary theory. The basics*, p.49

²⁷ Ibid., p.100

²⁸ Ibid., p.102

²⁹ Ibid., p.65

³⁰ Brillenburg Wurth, K. & Rigney, A. (red.) (2006). *Het leven van teksten*. Amsterdam: Amsterdam University Press, p.370

³¹ Ibid., p.371

³² Pollmann, T. (1999). *Bruidstraantjes en andere Indische geschiedenissen*. Den Haag: Sdu Uitgevers, p.10.

³³ Gouda, F. (2005). 'De vrouw in Nederlands-Indië. Van Mestiezencultuur naar Europese cultuur'. In: *Indische Letteren*, jaargang 20, p.8.

³⁴ Pollmann, T. (1999). *Bruidstraantjes en andere Indische geschiedenissen*, pp.10-11.

³⁵ Ibid., p.11.

³⁶ Pollmann, T. (1999). *Bruidstraantjes en andere Indische geschiedenissen*, pp.11-13.

gezondheidsniveau in Nederlands-Indië verbeterd moesten worden.³⁷ De genoemde technologische veranderingen verstevigden de positie van Europa in Nederlands-Indië en zowel Nederlandse mannen als vrouwen vertrokken naar Nederlands-Indië om er te werken.³⁸

De komst van de blanke vrouwen in Nederlands-Indië had grote gevolgen. Tessel Pollmann stelt dat de vrouwen een instrument waren om de elite in Nederlands-Indië te 'verhollandsen'.³⁹ Vanaf dat moment neemt de waardering voor de mestizocultuur af, terwijl de status van de inheemse adel toeneemt.⁴⁰ Hieruit is af te leiden dat de blanke vrouwen een nieuwe taak toegewezen kregen: zij moesten de superioriteit van West-Europa uitdragen met West-Europese idealen, zoals daadkracht.⁴¹ Het is daarom aannemelijk dat iemands sociaal-maatschappelijke positie onder andere bepaald werd door zijn etniciteit en klasse. Volgens Frances Gouda blijkt uit de Nederlands-Indische cultuur en literatuur dat de Europese vrouw zich zo op moest stellen vanwege de politieke en economische omstandigheden.⁴² Dit leidde tot een dubieuze positie voor de Nederlandse vrouw, omdat van haar werd verwacht dat zij de westerse superioriteit toonde, terwijl ze ook eerbied moest hebben voor de inheemse adel.

2.5 Stand van zaken in het onderzoek

Vanuit de beschreven context van genderstudies en postkoloniale studies, spitst dit onderzoek zich toe op Nederlands-Indische literatuur, in dit geval de roman *Suikerfreule*. Literatuur kan een belangrijke rol spelen bij de beeldvorming over Nederlands-Indië en het imperialisme. Om dit onderzoek te kunnen plaatsen tussen ander onderzoek, is het van belang om te kijken naar de stand van zaken in het onderzoek. Steeds meer wetenschappers zijn er namelijk van overtuigd dat Nederlands-Indische literatuur een historische en etnologische bron van kennis is, omdat deze literatuur ons inzicht kan geven in de Nederlands-Indische cultuur.⁴³ Literatuur kan dus een bijdrage leveren aan het onderzoek naar het maatschappelijke leven in de koloniale tijd. Het is belangrijk om te realiseren dat auteurs de werkelijkheid niet beschrijven zoals deze is. Wetenschappers moeten daarom onderzoeken hoe we informatie die auteurs ons verschaffen kunnen onderscheiden van gegevens die algemeen bekend zijn.

Om te onderzoeken wat literatuur toevoegt aan onze kennis, is het volgens Gerard Termorshuizen belangrijk om meerdere teksten met elkaar te vergelijken, maar het belangrijkste blijven de overgebrachte beelden en emoties.⁴⁴ Typerend voor Nederlands-Indische literatuur is racisme, want in deze literatuur staat de visie van de Europeanen centraal terwijl de Indonesiërs slechts een onderdeel vormen van de leefwereld van de Europeanen.⁴⁵ Deze literatuur reflecteert dus op de imperiale houding van Europa, maar brengt ook binaire opposities tussen Oost en West naar voren.

In het tijdschrift *Indische Letteren* bespreken onderzoekers onder andere de Nederlands-Indische literatuur en het toneel. Aan het einde van de twintigste eeuw concludeerden zij dat Nederlands-Indië binnen de Nederlandstalige toneelliteratuur geen prominente plaats innam.

³⁷ Gouda, F. (2005). 'De vrouw in Nederlands-Indië. Van Mestiezencultuur naar Europese cultuur'. In: *Indische Letteren*, jaargang 20, p.5.

³⁸ Ibid., pp.5-7.

³⁹ Pollmann, T. (1999). *Bruidstraantjes en andere Indische geschiedenissen*, p.21.

⁴⁰ Ibid., p.27.

⁴¹ Gouda, F. (2005). 'De vrouw in Nederlands-Indië. Van Mestiezencultuur naar Europese cultuur'. In: *Indische Letteren*, jaargang 20, pp.7-9.

⁴² Ibid.

⁴³ Termorshuizen, G. (1992). 'De Indisch-Nederlandse letterkunde als bron van sociale kennis. Enkele opmerkingen'. In: *Indische Letteren*, jaargang 7, pp.167-168.

⁴⁴ Ibid., p.169.

⁴⁵ Termorshuizen, G. (1992). 'De Indisch-Nederlands letterkunde als bron van sociale kennis. Enkele opmerkingen'. In: *Indische Letteren*, jaargang 7, pp.170-171.

Volgens Peggie Baay bestaat er vanaf 1870 wel een rijk corpus aan Indisch toneel dat zich specificieerde op Nederlands-Indië en dat geschreven is door schrijvers die in Nederlands-Indië geboren waren of er verbleven.⁴⁶ De Europeanen die naar Nederlands-Indië kwamen namen hun behoefte aan toneel mee vanuit Nederland dat al een rijke toneeltraditie kende. Zo bloeiden tussen 1900 en 1925 het Indische toneel en de toneelliteratuur op. Volgens Baay was Van Wermeskerken een van de belangrijkste blijspelschrijvers en zijn stukken werden ook door toneelgezelschappen in Nederland opgevoerd.⁴⁷ Ook deze toneelstukken bieden dus een inzicht in de koloniale samenleving en cultuur van Nederlands-Indië.

Naast het Nederlands-Indische toneel, ontwikkelde zich een Indische literatuur. In de jaren negentig van de negentiende eeuw ontstond er daadwerkelijk aandacht voor deze literatuur, zowel in Nederlands-Indië als in Nederland.⁴⁸ Binnen de literaire kritiek bestond een discussie tussen het idealisme enerzijds en het realisme anderzijds.⁴⁹ Idealisten als Anna de Savornin Lohman beschuldigden de realisten ervan de negatieve kant van het leven en de mens te benadrukken, terwijl realisten als P.A. Daum het werk van idealisten typeerden als populair en minderwaardig.⁵⁰ Recensent Van de Wall stelde ook dat De Savornin Lohman de werkelijkheid maar oppervlakkig bekeek en dat zij zich afsloot voor de schaduwzijde van Nederlands-Indië: “dat hij [Creuserol] zijns ondanks den socialen leugen in de hand werkt door van Indië alleen de helle lichtzijden te willen zien, vergetend, dat, hoe feller het licht, hoe zwarter de schaduw is.”⁵¹ Deze discussie laat zien dat er geen vaste manier is om de werkelijkheid te beschrijven en daarmee ook dat de koloniale literatuur geen beschrijving van de werkelijkheid is.

De roman *Suikerfreule* is een onderdeel van deze Nederlands-Indische literatuur. Het boek is geschreven naar aanleiding van het gelijknamige toneelstuk en de gelijknamige film. Ook deze roman is fictief en daarmee dus geen afbeelding van de werkelijkheid. Het Indische toneelrepertoire bestond vooral uit het werk van enkele bekende schrijvers, waaronder dat van Van Wermeskerken. De toneelstukken *Tropenadel* (1916) en *Suikerfreule* (1917) werden met enthousiasme ontvangen en ze maakten van Van Wermeskerken een populaire toneel- en romanschrijver. Volgens Nieuwenhuys zijn de toneelstukken erop gericht om het publiek te amuseren en te ontroeren.⁵² *Suikerfreule* werd inderdaad een groot succes, want de film werd goed bezocht, het toneelstuk veel opgevoerd en de roman meerdere keren herdrukt.

Zowel *Suikerfreule* als Van Wermeskerken zelf worden vooral in overzichtswerken genoemd of ze worden als voorbeeld opgevoerd binnen de toneelcultuur. Van diepgaand onderzoek is echter geen sprake geweest en deze casus uit de populaire cultuur is in de vergetelheid geraakt. Omdat dit verhaal toch weerklank vond bij het publiek, is het interessant om *Suikerfreule* te onderzoeken. Het verhaal valt daarnaast onder de koloniale literatuur waarin duidelijk de koloniale ervaring en de Nederlandse overheersing worden besproken. Dit onderzoek richt zich daarom op het beeld dat de roman schetst van de koloniale samenleving in Nederlands-Indië en de rol van de Nederlandse kolonisator hierin.

⁴⁶ Baay, P. (1998). ‘Gal-spuwende Indo’s en sinjoscheldende blanda’s. Over het onbekende Indische toneel’. In: *Indische Letteren*, jaargang 13, pp.51-53.

⁴⁷ Ibid., p.55.

⁴⁸ Termorshuizen, G. (1998). ‘Daar heb je waarachtig wéér een Indische roman! Indische literatuur en literaire kritiek tussen 1885 en 1898’. In: *Indische Letteren*, jaargang 13, pp.142-143.

⁴⁹ Ibid., p.143

⁵⁰ Ibid., pp.143-145.

⁵¹ ‘Letterkundige causerie’, in: *De Preanger Bode*, 3-8-1898, geciteerd in Termorshuizen, G. (1998). ‘Daar heb je waarachtig wéér een Indische roman! Indische literatuur en literaire kritiek tussen 1885 en 1898’ In: *Indische Letteren*, jaargang 13, p.147.

⁵² Nieuwenhuys, R. (1978). *Oost-Indische spiegel. Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven vanaf de eerst jaren der Compagnie tot op heden*. Amsterdam: Querido, p.302.

3 Methodologisch kader

De theoretische context van dit onderzoek startte op het snijvlak van genderstudies en postkoloniale studies. Het kader spitste zich vervolgens toe op Nederlands-Indische literatuur en toneel om te eindigen bij de populaire koloniale roman *Suikerfreule*. In dit onderzoek richt ik mij op de manier waarop deze roman de complexe Nederlands-Indische samenleving weergeeft aan de hand van de thema's gender, etniciteit en klasse. Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, is het noodzakelijk om de werkwijze te beschrijven.

In dit onderzoek concentreer ik mij op de relaties tussen de verschillende personages en de hiermee verbonden opvattingen over de thema's. Deze opvattingen zijn onder andere gemoeid met de discriminatie van de 'ander', het burgerlijk huwelijk, stereotyperingen en het kolonialisme. Het verhaal draait in zekere mate om de contrasterende visies van Dirk en Betje van der Kooy. Omdat het boek is bestempeld als populair, is het interessant om te onderzoeken waar mogelijke raakvlakken zijn met het publiek. Het gaat hier niet om het vellen van een oordeel over de populariteit, maar juist om de werking en het effect van de verschillende visies. De visie die de roman uitdraagt en de manier waarop dat gebeurt, staan centraal. Sekse, etniciteit en klasse zijn in een tekst op verschillende manieren waarneembaar. Ik gebruik in dit onderzoek hiervoor voornamelijk de begrippen 'vertelsituatie' en 'focalisatie', omdat een inzicht hierin een goed beeld geeft van de verhoudingen tussen de personages en de verteller.

3.1 Vertelsituatie en focalisatie

Binnen de narratologie wordt de vertelsituatie gebruikt om de afstand of nabijheid tussen personages en de lezer aan te duiden.⁵³ Het gaat dus om de afstand tussen de verteller en de lezer en Gérard Genette bracht een ordening aan in de afstandelijkheid en betrokkenheid van vertelinstanties. Hij stelt dat er heterodiëgetische vertellers zijn die geen rol spelen in het verhaal, dus niet als handelend personages en ook niet als getuige. Daar zet hij homodiëgetische vertellers tegenover die wel een rol spelen.⁵⁴ Het gaat er in dit geval dus om in hoeverre de verteller betrokken is bij het verhaal en in hoeverre hij daar onderdeel van is. Soms is de verhouding tussen de verteller en de verhaalwereld niet duidelijk en dat kan door het gebruik van de vrije indirecte rede. Dorrit Cohn definieert de vrije indirecte rede als "the technique for rendering a character's thought in their own idiom while maintaining the third-person reference and the basic tense of narration."⁵⁵ De gedachten of gevoelens van het personage worden verwoord door de verteller. Dit gebeurt vaak in de derde persoon en in de verleden tijd.⁵⁶ Het is hierdoor mogelijk dat er vertellerscommentaar in dergelijke passages is verwerkt.

De relatie tussen de verteller en de verhaalwereld wordt vervolgens aangeduid met het begrip 'focalisatie', om aan te geven hoe de verteller andere personages aan het woord laat. Als het perspectief door de verteller aan een personage wordt gegeven, dan wordt de visie beschreven door een focalisator.⁵⁷ De term werd in 1978 door Mieke Bal in Nederland geïntroduceerd en het betreft de relatie tussen de focalisator en dat wat gezien wordt, ofwel het

⁵³ Brillenburg Wurth, K. & Rigney, A. (red.) (2006). *Het leven van teksten*, p.177.

⁵⁴ *Ibid.*, pp.177-178.

⁵⁵ Cohn, D. (1978). *Transparent Minds: Narrating Modes for Presenting Consciousness in Fiction*. Princeton, NJ: Princeton University Press, p.100. Geciteerd door Bertens, H. (2008). *Literary theory. The basics*, p.58.

⁵⁶ Bork, G.J. van, Delabastita D. (e.a.) (2012) 'Vrije indirecte rede'. In: *Algemeen letterkundig lexicon*, http://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_00624.php

⁵⁷ Bertens, H. (2008). *Literary theory. The basics*, p.59.

object van focalisatie.⁵⁸ De verdeling van de focalisatie heeft gevolgen voor de visie die de tekst uitdraagt. Volgens Maaike Meijer identificeert de lezer zich namelijk met degene die kijkt en spreekt en daarom is een analyse van de focalisatie essentieel voor het onderzoeken van bijvoorbeeld sekse en etniciteit.⁵⁹ Indien vooral mannen focaliseren, dan wordt overwegend een mannelijk perspectief uitgedragen. Door het analyseren van de vertelsituatie en de focalisatie, wordt duidelijk hoe de visies in een verhaal zich tot elkaar verhouden en hoe dit ingebed is in het verhaal.

3.2 De toepassing op de analyse

Om in een verhaal de representatie van sekse en etniciteit waar te nemen, onderscheidt Meijer drie verschillende niveaus waarop in een tekst 'gesproken' wordt. Het primaire niveau noemt zij het niveau waarop de vertelinstantie spreekt, het secundaire niveau bestaat uit de visies die de verteller van andere personages weergeeft en het tertiaire niveau betreft de verdeling van de focalisatie.⁶⁰ Op deze manier wordt duidelijk wiens visie overheerst en hoe de visies zich tot elkaar verhouden. De verschillende stemmen in een tekst en de mate waarin de personages focaliseren, beïnvloeden de visie die de roman uitdraagt. Volgens Meijer zijn in een roman de verschillende niveaus van stemmen niet gelijkwaardig en daarom onderscheidt zij vier categorieën. De externe vertelinstantie vertelt het verhaal en deze instantie geeft ruimte aan de belangrijkste ingebedde focalisatoren, ofwel de hoofdpersonen. Daarnaast zijn er nog minder frequent ingebedde focalisatoren, ofwel de nevenpersonages, die niet veel aan het woord komen en tot slot de personages die alleen sprekend worden ingevoerd. De laatste groep is voornamelijk een object van focalisatie en de lezer krijgt geen duidelijk inzicht in hun gedachten.⁶¹ Op deze manier wordt duidelijk waar het centrum van de gedachten ligt en hoe andere personages zich hiertoe verhouden.

Voor het specifieke onderzoek naar de weergave van het zwarte subject in een West-Europese tekst, gebruikt Meijer een aantal strategieën van Toni Morrison. Een aandachtspunt is te bekijken in hoeverre zwarte mensen als dieren worden gepresenteerd. Een tweede aandachtspunt is de 'bevoogdende vertelwijze' waarbij de gedachten van de inheemse bevolking slechts worden weergegeven via andere personages.⁶² Daarnaast kunnen huidskleur en naaktheid steeds benadrukt worden en kan er een overeenkomst tussen mens en natuur worden gesuggereerd. Tevens kunnen stereotypingen voorkomen: "quick and easy image without the responsibility of specificity, accuracy, or even narratively useful description"⁶³ De zwarte bevolking kan ook vernederd worden of de suggestie kan worden gewekt dat zij niet in staat is tot zelfreflectie en zelfbegrip. Tot slot kan het zwarte subject zodanig worden gepresenteerd dat de lezer geen toegang krijgt tot zijn gedachtewereld.⁶⁴ Uit de analyse van *Suikerfreule* zal blijken in hoeverre deze punten van toepassing zijn op de weergave van de inlandse bevolking.

Bovenstaande ideeën over de verdeling van de focalisatie en de weergave van het zwarte subject worden in dit onderzoek toegepast om te onderzoeken hoe de gekoloniseerden weergegeven worden. Hieruit valt vervolgens af te leiden welke visie van de Europeanen op de gekoloniseerden en op het kolonialisme wordt gepresenteerd. Dit kan onderzocht worden aan de hand van drie analyseniveaus die Brillenburg Wurth en Rigney onderscheiden. Het eerste

⁵⁸ Meijer, M. (1996). *In tekst gevat. Inleiding tot een kritiek van representatie*, p.12.

⁵⁹ *Idid.*, p.12.

⁶⁰ Meijer, M. (1996). *In tekst gevat. Inleiding tot een kritiek van representatie*, pp.11-12.

⁶¹ *Ibid.*, pp.137-139.

⁶² *Ibid.*, p.158.

⁶³ *Ibid.*, pp.158-159.

⁶⁴ *Idid.*

niveau is de rol van de verteller(s), want volgens Brillenburgh Wurth en Rigney is de 'westerling' actief en beschrijvend, terwijl de inlanders maar een onderdeel van de leefwereld van de 'westerling' zijn. De tweede manier is het onderzoeken van de stereotypering van Westerse en Oosterse personages, omdat het verhaal vaak over de 'westerling' zou gaan, aldus Brillenburgh Wurth en Rigney. De derde manier is het onderzoeken van de focalisatie, waaruit zal blijken in hoeverre de 'ander' spreekt en waarneemt.⁶⁵

De niveaus van zowel Meijer als Brillenburgh Wurth en Rigney bieden speerpunten voor dit onderzoek. Ik zal aandacht besteden aan het vertelperspectief en de focalisatie, om de weergave en de stereotypering van de inlanders en de West-Europese man en vrouw te onderzoeken. Zo staan de relatie tussen de gekoloniseerde en de Nederlandse kolonisator en de relatie tussen man en vrouw centraal. Hierbij is het tevens van belang om te kijken wat de werking van de ideologie is, waardoor dergelijke denkbeelden geaccepteerd worden. Het doel is om met deze analyse meer inzicht te krijgen in de complexe relaties tussen de verschillende partijen in *Suikerfreule*.

3.3 Vooruitblik op de interpretatie

In dit onderzoek staat zoals aangegeven de vraag centraal hoe in de roman *Suikerfreule* de complexe Nederlands-Indische samenleving wordt weergegeven. Deze vraag zal ik beantwoorden aan de hand van man-vrouwverhoudingen, klassen- en etnische verschillen. Aan de hand van de vertelsituatie en de focalisatie ga ik in op de drie thema's waarmee inzicht wordt verworven in de koloniale verhoudingen en de onderlinge verhoudingen tussen de personages. Het is daarom niet de bedoeling dat ik een sluitend oordeel vel over het kolonialistische of racistische gehalte van de roman. Ik ga daarom mee in het standpunt van Maaike Meijer die stelt dat een koloniale roman niet zomaar als racistisch te bestempelen is. Naast de stereotypering van de gekoloniseerden kunnen Europeanen namelijk ook stereotypen worden, bijvoorbeeld door hun dialect en achtergrond naar voren te halen.⁶⁶ Uit de romananalyse zal blijken in hoeverre het gebruik van stereotypingen en racistische opmerkingen iets zegt over de zwarte, maar ook over de blanke personages.

Naast het gebruik van stereotypingen, zal blijken dat het beeld van de personages en de visie op bijvoorbeeld het kolonialisme ook beïnvloed worden door de verdeling van de focalisatie. Als de 'ander' niet optreedt als focalisator, dan kunnen de blanken extra benadrukt worden. Het systematisch weglaten of juist benadrukken van bepaalde personages kan het beeld dat de roman schept, dus beïnvloeden. Meijer stelt daarnaast dat een snel wisselende focalisatie kan betekenen dat een roman tegenstrijdige visies bevat.⁶⁷ Dit zou vervolgens kunnen duiden op onenigheid binnen het koloniale bestuur waardoor de roman dus een duidelijke visie op het kolonialisme prijsgeeft.⁶⁸ In een roman kan ook worden gespeeld met de 'democratische vertelwijze' waarbij gebruik wordt gemaakt van ingebedde focalisatie zodat de lezer via een personage kennismaakt met de gedachten van een ander personage.⁶⁹ Dit kan in *Suikerfreule* van toepassing zijn op zowel de relatie tussen de koloniaal en de gekoloniseerde als tussen de Nederlandse personages onderling.

Tot slot dient benadrukt te worden dat *Suikerfreule* een koloniale roman is die geschreven is door een Nederlander. Zijn sociaal-maatschappelijke positie beïnvloedt zijn visie op de relatie

⁶⁵ Brillenburgh Wurth, K. & Rigney, A. (red.) (2006). *Het leven van teksten*, pp.375-377.

⁶⁶ Meijer, M. (1996). *In tekst gevat. Inleiding tot een kritiek van representatie*, p.133.

⁶⁷ Ibid., p.136.

⁶⁸ Idid.

⁶⁹ Meijer, M. (1996). *In tekst geval. Inleiding tot een kritiek van representatie*, p.128.

tussen kolonisator en gekoloniseerde en deze visie zal afwijken van die van een Indonesische auteur of een vrouw. De manier waarop kolonisator en gekoloniseerde met elkaar omgaan, zegt wel iets over beide partijen. Daarnaast toont Meijer dat zwarte representaties volgens Toni Morrison iets over de witte auteur of cultuur zeggen, omdat de constructie van de identiteit van de Europeaan afhankelijk is van de creatie van de zwarte 'ander'.⁷⁰ Zo kan een roman als *Suikerfreule* dus laten zien hoe afhankelijk de identiteitsconstructie van beide partijen is. Door te kijken naar de zwarte 'ander' wordt dus iets gezegd over de blanke. Daarnaast is het noemenswaardig dat het volgens Tony Morrison mogelijk is om een 'deconstructieve leeswijze' toe te passen op de blanke literatuur, omdat deze literatuur zelf kan tonen dat sekseonderscheid en rassenideologie negatief uitpakken.⁷¹ Het is dus mogelijk dat oordelen over rassenonderscheid vanuit de tekst zelf komen.

⁷⁰ Ibid., pp.116-117.

⁷¹ Ibid., p.122.

4 Analyse van de roman

Door middel van een tekstanalyse die zich richt op de vertelsituatie en de focalisatie, zullen de onderlinge relaties tussen de verteller en de personages en de personages onderling worden verduidelijkt. Tevens levert deze analyse meer inzicht op in de complexe Nederlands-Indische samenleving en de houding ten opzichte van het kolonialisme. De analyse begint met een algemene typering van de vertelsituatie om de rol van de verteller binnen de verhaalwereld te verduidelijken. Daarna is de analyse ingedeeld in de thema's gender, etniciteit en klasse waarbij moet worden opgemerkt dat de onderdelen niet strikt van elkaar gescheiden zijn, maar dat ze door elkaar lopen. In het volgende hoofdstuk zullen de gegevens van de analyse worden geïnterpreteerd, maar het is mogelijk dat al in de analyse gewezen wordt op het gevolg of de functie van een bepaald gegeven.

4.1 Algemene typering van de vertelsituatie

In *Suikerfreule* is sprake van een heterodiëgetische verteller, omdat de verteller geen rol speelt in het verhaal. Deze vertelinstantie is geen handelend personage en hij heeft de gebeurtenissen niet zelf meegemaakt. In sommige gevallen lijkt de verteller echter eerder homodiëgetisch, omdat de lezer geïnformeerd wordt over zijn waarnemingen. De verteller blijft echter vooral een toeschouwer van gebeurtenissen waar hij niet bij betrokken is, maar die hij slechts leidt: "Hoog door den tropischen hemel raast een klein stipje voort. In dat kleine stipje zit een heel klein menschje, met een heel groot warm hart, dat steeds maar sneller is gaan kloppen."⁷²

De verteller begeleidt de lezer dus steeds door gebeurtenissen te beschrijven en hij laat de personages afwisselend focaliseren. Een manier waarop de verteller de lezer begeleidt, is die van de langzame verplaatsing van scènes. Eerst is het ene personage focalisator, waarna de verteller kort de beschrijvende rol op zich neemt om vervolgens uit te komen bij een ander personage dat focaleert. Daarbij heeft de vertelinstantie inzicht in de gedachten en gevoelens van de personages: "Maar dit bezoek was de oorzaak geweest van zeer veel wat later kwam. Ze was gaan zitten denken. [...] Het wilde niet meer uit haar gedachten. Ze droomde er 's nachts van."⁷³

De vertelinstantie behoudt daarnaast het overzicht over het verhaal. In sommige gevallen wordt het verhaal afgebroken door een beschrijving van de verteller. De gebeurtenissen die hij beschrijft, vinden dan elders plaats waar de personages die de lezer eerst volgde niet bij zijn. Er is dan sprake van dramatische ironie, omdat bepaalde personages niet van alle gebeurtenissen en ontwikkelingen op de hoogte zijn, terwijl de lezer dat wel is.⁷⁴ Een voorbeeld is dit fragment: "Terwijl in een stil laantje, niet ver vandaar, onder donkere ketapan twee jonge mensen dicht aaneen stonden, een rank klein meisje en een slanke jonge man, die zich moest neerbuigen om haar te kussen."⁷⁵ Hier is duidelijk de verteller aan het woord en daarbij krijgt de lezer nog geen inzicht in de gedachten van de personages. Tevens is dit fragment een voorbeeld van de genoemde verplaatsing van scènes, omdat het een beschrijving van Dolly en Hans is waarna een dialoog tussen Dolly en Hans volgt.

Mede door de beschrijvingen van de verteller, komt zijn visie op de gebeurtenissen en de personages meerdere malen naar voren. Naast neutrale beschrijvingen, zijn er ook

⁷² Wermeskerken, H. van (1935). *Suikerfreule. Een vrolijke Indische roman* (filmeditie). Amsterdam: L.J. Veen's Uitgevers, p.13.

⁷³ Ibid., p.9.

⁷⁴ Boven, E van & Dorleijn, G. (2010). *Literair mechaniek. Inleiding tot de analyse van verhalen en gedichten*. (herziene editie, oorspronkelijk werk uit 1999). Bussum: Coutinho, p.263.

⁷⁵ Wermeskerken, H. van (1935). *Suikerfreule. Een vrolijke Indische roman*, p.112.

beschrijvingen die duidelijk vertellersommentaar zijn, omdat de verteller daar een mening of oordeel uitspreekt: “Ze had haar aangekeken met een medelijdenden en tegelijk een zuinigen trek om haar vervelenden mond, zooals alleen vrouwen andere vrouwen kunnen aankijken, als ze het over mannen hadden. Vrouwen waren gemeen.”⁷⁶ Betje stelt dat Dirk geen inlandse vrouw heeft, waarop een burgerlijke dame Betje aankijkt en waarna dit citaat volgt. De dame kijkt en heeft medelijden, maar zij zal niet over zichzelf zeggen dat ze een ‘vervelenden mond’ heeft en dat alle vrouwen gemeen zijn. Het laatste gedeelte is dus duidelijk vertellerscommentaar. Door het gebruik van de vrije indirecte rede is vertellerscommentaar bij de beschrijving van gedachten van personages dus mogelijk.

Het effect van het vertellerscommentaar is dat het de lezer stuurt, zeker wanneer dit commentaar is op de verhaalhandeling. Dit commentaar is belangrijk voor de interpretatie van *Suikerfreule*, omdat het de visie op het koloniale systeem en de inlanders mede bepaalt. Dit commentaar kan het oordeel van de lezer over de personages beïnvloeden: “Twee vrouwen staren elkaar aan. West en Oost. Een, die zoo uit Holland komt, een dikke oude Inlandsche, wier gezicht zich trekt tot breeden sirih-rooden grijns en die teemerig vraagt: [...]”⁷⁷ Europese vrouwen worden hier duidelijk tegenover Indische en inlandse vrouwen gezet, waardoor een binaire oppositie wordt gecreëerd. Vrouwen worden gepresenteerd als ‘het Westen’ en ‘het Oosten’. Dit is tevens een generalisering die de lezer kan beïnvloeden met het beeld dat hij van de ‘ander’, hetzij de Europese of de inlandse vrouw, heeft.

De beschreven vertelsituatie behoeft een nuancering, omdat de verteller niet altijd prominent en expliciet aanwezig is. De lezer kijkt mee met meerdere personages van wie de visie direct wordt weergegeven in dialogen, monologen en soms door parafrases van de verteller. Hier moet gelet worden op het gebruik van de vrije indirecte rede, omdat hier de gedachten en gevoelens van een personage op een indirecte wijze worden weergegeven, namelijk door de verteller. Het is daarom mogelijk dat deze passages doorspekt zijn met vertellerscommentaar. De verteller heeft dan ook een sturende rol en zijn commentaar komt meerdere malen aan bod.

4.2 Gender

Het huwelijk tussen Dirk en Betje van der Kooy is voor Betje de reden van haar vertrek naar Nederlands-Indië. Uit dit huwelijk zijn opvattingen over het burgerlijk huwelijk en de relatie tussen man en vrouw te destilleren en omdat Betje en Dirk afwisselend focaliseren, krijgt de lezer verschillende standpunten mee. Hierdoor kan de lezer zich enerzijds identificeren met de burgerlijke principes van Betje en haar ergernissen over de losse seksuele moraal in Indië en anderzijds met Dirk die zijn sociale positie moet behouden en die zijn vrouw probeert te sparen. In Indië is een lossere seksuele moraal dan die Betje kent. Dirk heeft namelijk een relatie gehad met een inlandse vrouw en hieruit is Dolly geboren. Uit angst voor Betjes reactie hierop, besluit hij het haar te vertellen als zij ‘Indisch’ geworden is. Betje doet ondertussen haar best om aan de wensen van haar man te voldoen, door zich ‘Indisch’ te gedragen.

4.2.1 Vrouwen over mannen

In *Suikerfreule* ligt een aanzienlijk gedeelte van de focalisatie bij Betje. Uit Betjes houding en haar contact met andere Nederlandse burgerlijke vrouwen en met Dolly, zijn opvattingen over mannen te herleiden. Het huwelijk tussen Dirk en Betje blijkt niet volgens de normen te zijn, omdat Dirk in Indië zit terwijl Betje haar zaak heeft in Amsterdam. Daarnaast heeft Dirk een

⁷⁶ Ibid., p.9.

⁷⁷ Ibid., p.19.

voorkind van een inlandse vrouw en Dirk en Betje hebben zelf geen kinderen. Betje realiseert zich dat het niet klopt en daarom vertrekt ze naar Indië:

Eigenlijk begreep ze niet hoe het dan toch gebeurd was en hoe het kwam, dat akelige besluit... Dadelijk, dadelijk en zoo snel mogelijk naar Indië. Nadat ze toch vijftien jaar lang, bij elk verlov van haar man het vertrek had afgeweerd, uitgesteld, teruggewezen. Vanwege de angst voor zeeziekte, vanwege dat verre apenland, vanwege haar goede zaak...⁷⁸

Betjes drang om naar Indië te gaan, wordt sterker door wat kennissen haar aanpraten. De burgerlijke vrouwen stellen dat iedere Europese man in Indië een relatie met een inlandse heeft en dat zij zelfs kinderen hebben: "Mevrouw van der Kooy zei ze, ze hoorde het haar nog zeggen..., dat is geen land voor fatsoenlijke menschen. [...] Er was zooveel meer verteld, waar ze nu niet eens aan wilde denken. Alle mannen hadden er Minas, dat waren Inlandsche vrouwen"⁷⁹ Betje gelooft niet dat Dirk zo is, maar ze krijgt argwaan: "Wat had mevrouw Verduin ook weer verteld? Sommige mannen leven in Indië als sultans, als hun vrouwen er niet zijn. Haar man, die meneer Verduin was gelukkig anders"⁸⁰ Dit is een indirecte weergave van mevrouw Verduins uitspraak, omdat Betje hierover nadenkt. Het is opvallend dat er staat dat mannen als sultans *leven*, terwijl meneer Verduin niet zo *was*. Betje vervolgt met "Nee, Dirk was òk anders" en deze uitspraak staat ook in de verleden tijd. Er wordt hier dus duidelijk een onderscheid gemaakt tussen mannen in het algemeen en deze twee mannen.

Als Betje in Indië is, ontstaan er ergernissen tussen haar en Dirk, omdat hun normen en waarden verschillen. Schuit, een collega en vriend van Dirk, waarschuwt Betje dat ze 'Indisch moet worden': "- Ja, Indisch worden. Het leven is hier anders dan in Amsterdam, Van der Kooy heeft een stand op te houden, voor zijn promotie te zorgen"⁸¹ Betje moet zich dus aanpassen aan het Indische milieu en ze moet ervoor zorgen dat haar man zijn status kan behouden. Betje weet echter niet wat er precies van haar verwacht wordt en dit onbegrip leidt tot ruzies met de buurvrouw en met Dirk. Daarnaast ergert ze zich aan de 'brede opvattingen' van de Nederlanders in Indië: "Nee, in Indië, in dat vreemde Indië schenen ze voor niks te staan, maar ook voor niets. Wat een verdorven... wat een onzedelijk land."⁸² Tot slot blijft Betje Indië als vreemd ervaren en ze begrijpt niet hoe de mannen zich er thuis kunnen voelen. Hiermee wordt duidelijk dat personages als Betje dus een kloof ervaren tussen West-Europa en Nederlands-Indië.

Betje probeert wel Indisch te worden door zich anders te kleden. Dolly stelt voor om een sarong en kebaja voor haar te maken: "En dan zullen we eens kijken wat... ze aarzelde even... *uw man* daarvan zeggen zal. [...] Hij wil u Indisch! Goed!"⁸³ Betje gaat hierin mee, maar Dolly geeft aan dat deze situatie maar tijdelijk is: "later wil hij u zeker weer ineens Hollandsch hebben. Zoo zijn mannen!"⁸⁴ Betje doet dus haar best, maar dit pakt niet altijd goed uit. Ze begrijpt namelijk niet hoe zij Indisch moet worden. Het blijkt ook dat Dolly, die opgegroeid is in Indië, de mannen niet begrijpt waardoor het probleem bij de mannen wordt gelegd.

⁷⁸ Ibid., p.7.

⁷⁹ Ibid., p.9.

⁸⁰ Ibid., p.11.

⁸¹ Ibid., p.65.

⁸² Ibid., p.155.

⁸³ Ibid., p.101; De cursivering en Dolly's aarzeling hebben te maken met de leugen dat Schuit tijdelijk Dolly's vader is, niet met de nadruk op het woord 'man'.

⁸⁴ Ibid., p.102.

Dirk en Schuit proberen Betje geleidelijk Indisch te krijgen door haar in te lichten over het bestaan van voorkinderen. Betje is ervan overtuigd dat Dolly de moederloze dochter van Schuit is en ze vindt dat mannen nooit vader en moeder tegelijk kunnen zijn en dat Schuit dus had moeten hertrouwen.⁸⁵ Voor Betje is het belangrijk dat een echtpaar kinderen heeft en dat het kind beide ouders heeft. Het spijt haar namelijk dat ze zelf kinderloos is:

- 't Is heel wat als je vrouw bent, en je hebt een kinderen, en je man altijd afwezig. Een kinderloos echtpaar zie je, is altijd wat anders dan een gewoon echtpaar. [...] je [Schuit] kan je niet voorstellen wat een vrouw lijdt, die geen kinderen heeft. *Jij bent een man.*⁸⁶

Dirk probeert Betje te helpen om Indisch te worden, door haar het boek *Vormen* van Johanna van Woude te geven. Hierin staat hoe Betje zich moet gedragen, maar het boek bevat ook opvattingen over de man:

Hier staat, en rustig sloeg zij de pagina op... „De beléédheid en wèllevendheid van den man tegènovèr dè vrouw, zijn de beste waarborgen voor den onderlingèn vrede en het echtlijk geluk.” [...] „Juist in het gewone huiselijke leven en de dagelijksche gesprekken, moet bij u wachten voor onnoodige harde woorden, voor onaangenàme op- en aanmerkingèn.” En nou zeg je tegen me: „Ben je gek?”⁸⁷

Via Betje krijgt de lezer dus inzicht in de normen en waarden die beschreven worden in *Vormen*. Betje is het met deze normen eens en ze wil de mannen duidelijk maken dat zij zich niet naar de normen gedragen. De verwijzing naar Johanna van Woude is opvallend, omdat Johanna de moeder van Henri van Wermeskerken is.⁸⁸

Het verschil in opvattingen tussen Betje en Dirk uit zich vooral in de kwestie van het voorkind, een kind uit een 'onwettige verbintenis' tussen een Europese man en een inlandse vrouw.⁸⁹ Betje wordt met voorbeelden van andere mannen met een voorkind voorzichtig ingelicht over het bestaan ervan. Dit is een onderdeel van de lossere seksuele moraal in Indië, maar Betje kan zich er niet in vinden:

- Ja, maar ... zijn vrouw weet eigenlijk nog van niks.
- Nou dat is maar goed ook. Wat niet weet wat niet deert. Gemeen benne die manne toch.
- Och, hier in Indië.
- Jij met je hier in Indië, ik zeg dat ze gemeen benne...”
[...]Betje keek hem oprecht verontwaardigd aan. – Och jullie altijd met je breed van opvattingen. Ik begrijp er niks meer van.⁹⁰

Voor Betje is het hebben van een voorkind dus een teken van ontrouw. Uiteindelijk komt toch uit dat Dolly Dirks dochter is en dan blijkt Betje hier blij mee te zijn. Ze is opgelucht dat ze toch geen kinderloos echtpaar zijn en dat 'dat mooie lieve kind' haar dochter is:

⁸⁵ Ibid., p.107.

⁸⁶ Ibid., p.108.

⁸⁷ Ibid., pp.140-141.

⁸⁸ Wermeskerken, H. van (2011). 'De Indische jaren van Henri van Wermeskerken. Schrijver tussen de sambalaristocraten'. In: *Moesson. Het Indisch Maandblad*, februari 2011, p.30.

⁸⁹ Pollmann, T. (1999). *Bruidstraantjes en andere Indische geschiedenissen*, p.10.

⁹⁰ Wermeskerken, H. van (1935). *Suikerfreule. Een vroolijke Indische roman*, pp.144-145.

- Och. Al ben ik dan niet de moeder,... de stiefmoeder had ik toch kunnen wezen... Die bèn ik nu toch? En dat moet ik nou pas hooren na zooveel jare. Nou ze groot is, nou ik niks meer voor der kan doen... Dat lieve goeie kind, altijd zonder moeder... alleen met vaders...⁹¹

Paradoxaal genoeg zorgen Betjes burgerlijke opvattingen over het huwelijk er dus voor dat zij de situatie accepteert. Dolly's karakter en haar schoonheid zijn voor Betje ook redenen om haar als stiefdochter te accepteren. Betje is wel van mening dat mannen niet moeten denken: "- Jullie mannen moeten niet denken.. Hier Van der Kooy dacht ook... en daarmee heeft ie me vijftien jaar me kind onthouden. Dat is het eenige wat ik hem nooit vergeven zal..."⁹² Dirk wordt dus afgerekend op zijn leugen en niet op zijn eerdere relatie met de inlandse Marijem.

4.2.2 Mannen over vrouwen

De focalisatie ligt ook voor een aanzienlijk gedeelte bij de Nederlandse mannen en vooral bij Dirk. Hierdoor maakt de lezer kennis met opvattingen over Hollandse en inlandse vrouwen. De vrouwen worden ook door de verteller getypeerd, zoals bij een beschrijving van een kennis van Betje: "Ze had haar aangekeken met een medelijdenden en tegelijk een zuinigen trek om haar vervelenden mond, zooals alleen vrouwen andere vrouwen kunnen aankijken, als ze het over mannen hadden. Vrouwen waren gemeen."⁹³ De uitspraak van Betjes kennis die hieraan voorafgaat en de beschrijving van die vrouw, worden door de verteller voorzien van generaliserend commentaar. Het is namelijk niet aannemelijk dat Betje over zichzelf zal zeggen dat zij gemeen is.

De vrouw wordt in het verhaal getypeerd in haar verhouding tot de man en in veronderstelde eigenschappen van de vrouw. Hans Nittel adviseert Dirk namelijk om Betje te veranderen, want "[v]rouwen hebben een groot aanpassingsvermogen, alleen al uit instinct..."⁹⁴ Hans' uitspraak stelt de anderen gerust en zij denken allemaal dat Betje snel 'Indisch' zal worden. Als dat is gebeurd, zal Dirk haar vertellen van Dolly: "- Later, als die klein burgerlijke principes wat gesleten zijn. Als ze meer Indisch is. [...] – Dat gaat gauw genoeg, troostte Hans."⁹⁵ Betje draagt zelf ook bij aan de typering van vrouwen: "Schrijven zal ze... en dadelijk. Haar logica is vrouwelijk en gaat ondoordacht recht op een doel af. Welke is onverschillig!"⁹⁶ Uit de gedachtepunten blijkt dat dit Betjes gedachte is, omdat ze hierna nadenkt over wat Dirk haar vertelde. Het is opvallend dat dit citaat in de tegenwoordige tijd staat, terwijl de daaropvolgende tekst overwegend in de verleden tijd staat waarbij de lezer Betjes gedachten volgt. Het wordt hierdoor aannemelijk dat juist de fragmenten in de tegenwoordige tijd de waarnemingen van de verteller zijn, zoals "Driftig zoekt ze naar papier" en "Jeugd zoekt jeugd."⁹⁷

Naast de typering van het karakter, beschrijft *Suikerfreule* op verschillende manieren welke normen en waarden van vrouwen worden verwacht. Het voorbeeld van het boek *Vormen* is er een van. Hierin leest Betje hoe ze zich als een dame moet gedragen in de Indische wereld.⁹⁸ Daarnaast moet Betje respect voor haar meerderen opbrengen. Dirk roept haar tot de orde als ze ruzie heeft met mevrouw Brouwers, want Betje had zich moeten gedragen als een dame. Uit een

⁹¹ Ibid., p.181.

⁹² Ibid., p.190.

⁹³ Ibid., p.9.

⁹⁴ Ibid., p.39.

⁹⁵ Ibid., pp.37-38.

⁹⁶ Ibid., p.152.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Wermeskerken, H. van (1935). *Suikerfreule. Een vroolijke Indische roman*, p.138.

eerdere ruzie tussen Betje en mevrouw Brouwers blijkt dat Betje zich niet bewust is van de Indische gebruiken. Ze is niet te spreken over een actie van mevrouw Brouwers en daar zegt ze iets van. Dirk wordt boos, maar hij geeft een toelichting:

En als je toch wat hadt willen zeggen... kijk dan zal ik je zeggen hoe een dame dat hier zou hebben gedaan: Mevrouw, wat doddig van u om al die nare muskieten van mijn erf te verjagen, er is er géén een meer... als de wind eens draait, zal ik het voor u ook doen! Begrepen?

Mevrouw begreep de ironie... bouwde met pruimemondje na: „Wat doddig van u, om al die nare muskieten van ons erf te jagen.”

- Precies, precies, zoo moet je spreken hier. Dan vindt ieder je voornaam... dàftig.⁹⁹

Hieruit blijkt dat Betje vooral deftig moet spreken tegen de inlandse mevrouw Brouwers, want alleen dan zal ze gewaardeerd worden. Het is opvallend dat Dirks uitspraken bestempeld worden als ironie. Vanwege het gebruik van 'Mevrouw' is het aannemelijk dat de verteller vindt dat het ironie is, want in andere gevallen wordt Betje aangeduid met 'ze' of 'Betje'.

Betje probeert zelf 'Indisch' te worden en om aan de gestelde eisen te voldoen, want ze betreurt het dat ze geen kinderen heeft – “Wat is een vrouw die geen kinderen heeft.” – en dat komt vooral omdat Dirk er niet was.¹⁰⁰ Dit gebeurt ook als Dirk de aankomst van Dolly aankondigt. Hij vraagt Betje zich normaal te gedragen, waarop Betje antwoordt: “- Maar wat dacht je nu eigenlijk wel van me... da'k geen ziel in me lijf had? [...] – Ja, wat een situatie. 't Schaap. Ik zal as een eigen moeder voor der weze, dat is de plicht van elke vrouw.”¹⁰¹ Als Dirk gefrustreerd raakt, hoopt Betje dat ze niets verkeerd doet: “- Ik doe toch alles om het hem in huis prettig te maken, ik kom heelemaal naar Indië voor hem.”¹⁰² Hiermee laat Betje zien dat vrouwen de taak hebben hun man te ondersteunen en dat zij voor een huiselijke sfeer moeten zorgen.

Deze burgerlijkheid wordt regelmatig besproken. Als Dolly aankomt in Nederlands-Indië weet ze dat Betje haar stiefmoeder is, maar Betje weet niet dat Dolly Dirks dochter is. Dolly beschrijft Betje als volgt: “Ze zag voor het eerst de „vrouw-van-haar-vader”. Goedig burgerlijk vrouwtje, maar met iets innig hartelijks, iets rond joviaals in den blik.”¹⁰³ Dit is zoals Dolly Betje ziet, want er staat “Ze zag” en eerder “keek Dolly”. Dirk en Hans typeren Betje vaker ook als burgerlijk en als afkomstig uit een klein milieu. Hiermee laat Dirk zien dat Betje niet gewend is aan de lossere seksuele moraal in Indië en dat zij andere principes heeft.

Eerder bleek al dat Betje en Dolly de mannen niet begrijpen, maar andersom geldt dit ook. Dit is vooral het geval als Dirk en Schuit verbaasd zijn over het feit dat Betje blij is met 'haar' dochter Dolly: “- Bij een vrouw? Daar kan je nóóit bij, orakelde Schuit dwaas en dat moet je nooit probeeren ook.”¹⁰⁴ De vrouwen maken de mannen duidelijk dat ze niet weten hoe ze met vrouwen om moeten gaan. Dolly probeert dit Hans duidelijk te maken: “Hoe je met vrouwen moet omgaan? Laat een vrouw altijd in het idee, dat ze al je zakengeheimen kent, en vertel ze haar nooit.”¹⁰⁵ Het onbegrip van mannen en vrouwen bevestigt dus de aanname dat ze verschillende normen en waarden hebben.

⁹⁹ Ibid., p.82.

¹⁰⁰ Ibid., p.104.

¹⁰¹ Ibid., p.96.

¹⁰² Ibid., p.64.

¹⁰³ Ibid., p.97.

¹⁰⁴ Ibid., p.183.

¹⁰⁵ Ibid., p.127.

4.3 Etniciteit

Een van de drie centrale thema's in dit onderzoek is etniciteit. De etnische verschillen worden onder andere belicht aan de hand van de Nederlandse en inlandse vrouwen. In het licht van de postkoloniale studies is het ook belangrijk om te kijken in hoeverre de inlander focaliseert en op welke wijze zijn gedachten worden weergegeven. Daarnaast heeft dit thema in *Suikerfreule* veelal betrekking op de relatie tussen de Nederlanders, de inlanders en de Indische personages.

4.3.1 Het verschil tussen Nederlandse en inlandse vrouwen

Het verschil in etniciteit tussen de verschillende personages is af te leiden uit de verschillen tussen de inlandse en Nederlandse vrouwen. In *Suikerfreule* zijn drie typen vrouwen vertegenwoordigd: de Nederlandse Betje, de Indische Dolly en de inlandse mevrouw Brouwers. Daarentegen komen er geen mannelijke Indische personages voor, maar zijn het vooral Nederlandse mannen en enkele inlandse bedienden. Eerder bleek al dat Betje en mevrouw Brouwers tegenover elkaar worden gezet als 'West' en 'Oost' waardoor er een binaire oppositie wordt gecreëerd. Hetzelfde gebeurt als Schuit medelijden heeft met Dirk als Betje zich niet heeft gedragen naar de normen in Indië:

Wat een figuur. In Indië! Vooral in Indië. [...] Nu begreep hij pas duidelijk het verschil van Indië met Holland. De Hollandsche wereld en de Indische... De Hollandsche... waar een vrouw zulk hard meewerken in het huis tot eer kon strekken... de Indische waar zoiets schande, in ieder geval belachelijk was. Waar je zulk koeliewerk ook aan bedienden overliet.¹⁰⁶

Uit 'begreep hij' en de gedachtepunten blijkt dat het Schuits gedachten zijn, maar zoals eerder aangegeven benadrukt de verteller ook het verschil tussen de vrouwen. De Europese vrouw mag zich dus niet met het huishouden bemoeien, want zij moet dit overlaten aan bedienden. Huishoudelijk werk wordt hier vergeleken met koeliewerk. Het woord 'koelie' betekent oorspronkelijk slaaf, maar in het Nederlands staat het voor een contractarbeider.¹⁰⁷ Hiermee wordt het verschil in stand tussen Europeanen en inlanders duidelijk, want voor Betje is het normaal dat zij het huishouden doet, terwijl dat in Nederlands-Indië niet zo is.

Dirk, Schuit en Hans bespreken Betjes gedrag meerdere malen waarbij Hans opmerkt dat alle vrouwen in het begin "nog alles op zijn Hollandsch doen en op zijn Hollandsch zien."¹⁰⁸ Volgens de mannen moeten vrouwen die in Nederlands-Indië aankomen dus wennen aan de normen en waarden en moeten zij hun Nederlandse begrippen laten varen. Het benoemen van het feit dat Betje Europees of Nederlands is, gebeurt ook als de verteller Betje typeert met haar aankomst in Indië: "een nog geheel Europeesch gekleede vrouw springt, die een enkel oogenblik aarzelend blijft staan voor de treden van de voorgalerij als overmande haar de emotie en als wilde ze poolshoogte nemen..."¹⁰⁹ Voorafgaand aan dit citaat wordt beschreven dat Dirk en Schuit in de voorgalerij zitten. Hieruit valt af te leiden dat de verteller hier de situatie beschrijft. Betjes houding wordt dus niet alleen als Europees getypeerd, maar ook haar kleding en haar voorkomen.

¹⁰⁶ Ibid., p.61.

¹⁰⁷ Soethout, A. (1992). 'Laszlo Székely: navolger of voorloper?'. In: *Indische Letteren*, jaargang 7, p.91.

¹⁰⁸ Wermeskerken, H. van (1935). *Suikerfreule. Een vroolijke Indische roman*, p.32.

¹⁰⁹ Ibid., p.18.

4.3.2 De stem van de inlander

In *Suikerfreule* komen de Nederlanders en de inlanders meerdere malen met elkaar in contact. De lezer krijgt veel inzicht in de gedachten van de Nederlanders, maar het is ook van belang om te onderzoeken in hoeverre we toegang tot de gedachten van de inlanders krijgen. In onderstaand fragment krijgt de lezer enigszins inzicht in de gedachten en gevoelens van de inlandse bediende:

En deze oude kokkie begrijpt niet, waarom die njonja blanda ineens groote tranen in de oogen heeft, waarom die zich meteen snel omdraait en op een klein draffe de binnengalerij weer doorloopt en daar in de armen valt van toewan Panderkooi, waarachter toewan Skuit met wijd open mond en oogen in hoogste verbazing staat toe te zien... Hoe twee menschen elkaar omhelzen.¹¹⁰

Uit de woorden 'Panderkooi' en 'Skuit' blijkt dat dit de gedachten van kokkie zijn. Het wordt echter alleen duidelijk wat zij niet begrijpt, maar niet wat ze wel begrijpt. Ze is in dit fragment daarom vooral een toeschouwer die niet ingrijpt. In andere scènes wordt bevestigd dat de inlanders vooral stille toeschouwers zijn, omdat ze slechts toekijken: "Het was niet aan te zien geweest, hoe ze daar vandaag in de open voorgalerij met opgesjorden rok zelf den vloer had opgeschrobd, terwijl de jongen toekeek..."¹¹¹ Uit de passage voor dit fragment blijkt dat Schuit over de situatie nadenkt en dat de lezer hem zal volgen in een gedachtegang. Daarbij wordt benadrukt dat de inlandse bedienden een passieve rol hebben in de gebeurtenissen.

Als de gedachten en gevoelens van de inlanders op een directe wijze worden geuit, dan gebeurt dat vaak via korte dialogen in het Maleis. Als een inlander iets aan een Europeaan wil uitleggen, dan verkrijgt de niet-ingewijde lezer door het Maleis geen inzicht in de gedachten van de inlander. Daarnaast grijpt de verteller in als de inlander te lang spreekt: "-Saja minta perskot. Limablas roepia. Doet dan een lang Maleisch verhaal over zijn moeder, die gestorven is en begraven moet worden."¹¹² Hier wordt er dus geen aandacht aan zijn verhaal besteed. In een ander geval wordt een actie van de inlander kort samengevat, als de dienstjongen Oessin Betje iets wil vertellen: "Nog eens trachtte Oessin haar [Betje] aan het verstand te brengen, dat de chauffeur Amat naar de kampong was. En hij enkel *huisjongen* was..."¹¹³ Met de term 'huisjongen' wordt Oessin als minderwaardig beschouwd. Toch wordt hij elders als slim voorgesteld:

Oessin, wijs door opgedane ervaring, kwam zeer haastig aanloopen. [...]
De jongen verstond weinig van haar driftig Hollandsch, maar de gebaren naar den rook zeiden hem meer dan de woorden. Hij ging dus rustig het erf af... [...]
In doodelijke gemoedsrust keerde hij dan terug, zei:
- Soedah brenti.¹¹⁴

Oessin lijkt slim genoeg is om de handgebaren van Betje te begrijpen. Toch wordt hier door het woord 'dus' verder geen tekst gewijd aan zijn gedachten. De lezer begrijpt ook dat de gebaren voldoende zijn.

¹¹⁰ Ibid., p.19.

¹¹¹ Ibid., p.61.

¹¹² Ibid., p.161.

¹¹³ Ibid., p.24.

¹¹⁴ Ibid., p.72.

Uit de roman blijkt dat niet alle inlandse personages op dezelfde manier beschreven en behandeld worden. De inlandse mevrouw Brouwers is de vrouw van de eerste machinist en daarom heeft zij een hogere status. Ze is een Njonja Satie (mevrouw eerste), terwijl Betje Njonja Doea (mevrouw tweede) is.¹¹⁵ Daarnaast is mevrouw Brouwers zwarter dan kokkie en draagt deze dame Indische kleding. Tijdens een ruzie tussen Betje en mevrouw Brouwers worden uitspraken van laatstgenoemde uitgeschreven:

Mevrouw Brouwers, als een woedende hond, blafte venijnig: - Ik zal u eens wat zegg'n mevrrouwetje... voor u veel beterrr ja, niet zoo schrreeuwen als magerrr speenvark, ik ben Njonja Satoe hier... en ik wil, dat zoo'n ruzie.. En u heb te gehoorzamen, ja!¹¹⁶

Mevrouw Brouwers' uitspraken worden in dialect weergegeven en daar spot Betje mee: “- Ik wie gehoorrrzamen?”¹¹⁷ Ondanks het feit dat mevrouw Brouwers wel enigszins Nederlands spreekt, wordt zij beschreven als een ‘woedende hond’, waarmee zij als een beest wordt voorgesteld. Zo blijkt dat de inlanders niet tot nauwelijks focaliseren. Hun handelingen worden sporadisch besproken en meestal aanschouwen inlanders slechts de gebeurtenissen, zonder dat zij wezenlijk commentaar geven.

4.3.3 De Nederlandse vrouw en de inlanders

Onder de Nederlandse burgervrouwen in Amsterdam wordt gespeculeerd over de situatie in Nederlands-Indië. Zij staan niet positief tegenover Indië en de inlanders en ze vinden het land minderwaardig ten opzichte van Nederland:

Die had van Indië verteld, zulke leelijke dingen, dat je der naar van werd. Mevrouw van der Kooy zei ze, ze hoorde het haar nog zeggen..., dat is geen land voor fatsoenlijke menschen. Ja als je moet! Maar een vrouw heeft er geen leven.¹¹⁸

Tijdens de reis naar Nederlands-Indië wordt de focalisatie Betje enigszins ontnomen en dan blijkt dat Betje nog meer verhalen had gehoord. Bij haar aankomst in Indië ziet Betje toch eerst overeenkomsten, zoals de regen. Toch blijft ze wantrouwend en zoekt ze naar ‘apen’: “- Meneer, waar zijn hier de apen nou? Ze heeft geconstateerd, dat er op het vliegveld eenige Europeanen zijn en meer Inlanders,[...] maar.. waar zijn de apen nou.”¹¹⁹

Gaandeweg ontdekt de lezer dat Betje Indië bestempelt als ‘apenland’ en dat ze wil weten of de verhalen over Indië waar zijn. Ze wil dus naar Nederlands-Indië, omdat man en vrouw volgens haar bij elkaar horen en omdat ze haar man en de inlanders wantrouwt. Indië is vreemd voor Betje: “Zij voelde de onzegbare vijandigheden van het tropische landschap” en “kwakte haar weer terug in de Indische werkelijkheid, die geheimzinnig haar bleef beloeren.”¹²⁰ Voor Betje is het dus een geheimzinnig land waar ze in enig exotisme over spreekt.

Uit Betjes houding ten opzichte van de inlanders blijkt dat zij racistisch is. Ze denkt in generaliseringen en ze is niet op de hoogte van onderlinge verschillen tussen inlanders. Voor haar zijn de inlanders allemaal ‘zwart’: “Oessin was een „zwarte” en Amat was ook een „zwarte”, of ze den een of den ander aan het stuur had, maakte voor haar geen grein verschil. [...] Het

¹¹⁵ Ibid., p.72-73

¹¹⁶ Ibid., p.147

¹¹⁷ Ibid., p.147

¹¹⁸ Ibid., p.9

¹¹⁹ Ibid., p.16

¹²⁰ Ibid., p.22; Ibid., p.23.

standsbewustzijn van een huisjongen tegenover een chauffeur zou bij haar niet zijn opgegaan..."¹²¹ Voorafgaand aan deze passage wordt Betje als 'mevrouw Van der Kooy' beschreven en daarom kunnen de aanhalingstekens bij 'zwarte' erop duiden dat de verteller indirect commentaar geeft op Betjes houding. Tevens blijkt dat de inlanders wel degelijk een standsbewustzijn kennen, maar Betje is hiervan niet op de hoogte.

Betjes onwetendheid uit zich in racistische uitspraken zoals 'zwarten' en 'roetmoppen'. De taalbarrière zorgt tevens voor onbegrip en problemen: "- Zoo ben je daar... leelijke roetmop, hier pak eens aan van meneer Nittel... nee versta je me weer niet, hier dat blik met zeep... aáanneéeme, van meneeeeer Nittel..."¹²² Betjes irritaties monden uit in een neerbuigende houding naar de inlanders en ze behandelt hen als onderdanen. Nederlands-Indië blijft op deze manier vreemd voor haar en ze kan niet aarden in de normen en waarden, omdat deze niet bij haar burgerlijke moraal aansluiten. Dit laatste uit zich ook in Betjes onbegrip over het feit dat zij respect moet hebben voor mevrouw Brouwers, de inlandse buurvrouw die getrouwd is met een Nederlander. Tijdens een ruzie weigert Betje echter respect te tonen:

- Nonja Satoe, Nonja Doewa. Had ze nagebouwd. Nou maar ik voel me niks beneden haar hoor en dan al die Maleische woorden gratificatie, doewa... Ik wor der naar van. Wat is dat dan eigenlijk voor een land hier, dat je om een paar centen meer beleefd moest zijn. En bovendien, ze is een zwarte.¹²³

Betje is dus duidelijk niet op de hoogte van de klassensamenleving in Indië. Daarnaast lijkt ze niet open te staan voor een andere visie op de inlanders. Hieruit blijkt dat de Nederlandse vrouwen veelal hetzelfde tegenover de inlanders staan. Zij hebben vooroordelen en ze blijken niet op de hoogte van de klassensamenleving in Nederlands-Indië.

4.3.4 De Nederlandse man en de inlanders

Dirk, Schuit en Hans Nittel staan positiever tegenover de inlanders dan vrouwen als Betje. Bij Dirk is dit te verklaren vanwege het feit dat hij een relatie heeft gehad met een Soedanese vrouw die zijn huishoudster is geweest. Dirk hield van haar en uit hun relatie werd Dolly geboren waarna de moeder stierf.¹²⁴ Door deze relatie staat Dirk dus niet geheel afzijdig ten opzichte van de inlanders. Uit zijn houding blijkt vooral dat hij de aanwezigheid van de inlanders accepteert. Hij legt aan Betje uit wat ze moet doen en dat is onder ander het werk overlaten aan inlanders:

zoo moet je probeeren hier Indische te praten, Indisch dat is deftig.[...]
- Nou door bijvoorbeeld het grove werk door Inlanders te laten doen, nooit over je familie te praten, wat zachter en wat stiller te spreken... met de manieren mee te doen, die ze hier hebben.¹²⁵

Het 'Indisch' worden heeft dus onder andere te maken met andere normen en waarden ten aanzien van klassen in de Nederlands-Indische samenleving. Betje moet zich anders verhouden tot de inwoners. Daarnaast betreft 'Indisch' worden het aannemen een lossere seksuele moraal,

¹²¹ Ibid., p.25.

¹²² Ibid., p.41.

¹²³ Ibid., p.73.

¹²⁴ Ibid., p.27.

¹²⁵ Ibid., p.66.

want het was voor Dirk normaal dat hij een relatie had met een inlandse vrouw en dat daaruit een kind is voortgekomen.

Dirks collega en vriend Schuit heeft een andere visie op de inlanders. Uit een conversatie tussen hem en Betje over de moeder van Dolly, blijft dat Schuit iets verzint over Dolly's moeder:

Schuit vond dat hij zich daar aardig had uitgered... Die Preanger was een vondst. Daar wàren veel vrouwen bijna blank, in ieder geval ook van mooier ras. [...]

- Ja zie je in Indië heb je veel kleuren... Je hebt heel donkere vrouwen, heel lichte. Die vrouwen uit de Preanger zijn heel mooi.¹²⁶

In het eerste gedeelte van het citaat worden Schuits gedachten weergegeven, want hij vindt het idee van de Preanger een goede vondst. In de laatste zin zegt Schuit dat de vrouwen daar heel mooi zijn, maar hij geeft niet aan of ze volgens hem van een mooier ras zijn. Het is daarom mogelijk dat de uitspraak over het mooiere ras van de verteller is. Deze uitspraak ondersteunt daarmee Schuits uitleg over de verschillende huidskleuren van de vrouwen. Dit neemt niet weg dat Schuits opmerking impliciet racistisch is door positief te zijn over overwegend blanke inlandse vrouwen. Dat inlanders voor Schuit wel minderwaardig zijn, blijkt uit het voorval met Oessin die Betje om geld vraagt voor de begrafenis van zijn moeder. Oessin heeft dat al eerder gedaan en hij liegt dus. Schuit legt dit uit aan Betje: "hij is een Inlander, het is alleen maar om medelijden op te wekken. Je moet ze kennen, dat laat gemoedereerd een stel vaders en moeders doodgaan om aan geld te komen..."¹²⁷ In dit geval is duidelijk dat Schuits uitspraak racistisch is. Hij laat hiermee zien dat de inlanders toch moreel gezien minderwaardig zijn.

Het personage dat het duidelijk niet op de inlanders heeft is de administrateur Van Wielandt. Over Hans Nittel zegt hij namelijk: "- Ebsoluut, heelemaal een man van de theorie, bovendien een verkapte ethicus, gaet goddorie met Inlanders om alsof het wezenlijke mensen zijn, stel je veur. Dat is het beste wat je kunt doen om een suikerfabriek naer den bliksem te helpen."¹²⁸ Van Wielandt is dus geen voorstander van de ethische politiek en hij vindt bovendien dat inlanders niet menswaardig behandeld moeten worden. Over Hans wordt gezegd dat hij goed met inlanders omgaat, maar elders blijkt toch dat ook hij enigszins neerbuigend naar hen is. Over Dolly wordt het volgende gezegd: "De oogen van Van der Kooy, dacht hij. Je zou niet zeggen dat haar moeder een Inlandsche was."¹²⁹ De alinea met dit fragment begint met vertellerstekst en dan volgt de gedachte van Hans. De uitspraak over Dolly's moeder is echter niet duidelijk toe te schrijven aan Hans of de verteller. Deze uitspraak zou dus bij beiden kunnen passen.

Uit Van Wielandts eerdere uitspraak blijkt dat de Europeanen ook afhankelijk zijn van de inlanders voor de opbrengsten van de suikerplantages. Daarnaast oefenen sommige inlanders druk uit op de Europeanen, zoals de inlandse mevrouw Brouwers dat doet. Betje moet van Dirk oppassen voor haar, omdat Brouwers een vrouw met aanzien is. Dirk is voor zijn positie dus deels afhankelijk van de inlanders: "Maakt ze daar ruzie met mevrouw Brouwers. Nee, *ik* ga er niet heen. Me positie is ermee gemoeid. Als die vent me er uit pest. Ga jij, Schuit."¹³⁰ Beide partijen zijn dus enigszins afhankelijk van de ander, maar niet iedere Nederlander is even afhankelijk van de ander en andersom.

¹²⁶ Ibid., p.109-110.

¹²⁷ Ibid., p.163.

¹²⁸ Ibid., p.120.

¹²⁹ Ibid., p.45.

¹³⁰ Ibid., p.148.

4.4 Klasse

De complexe Nederlands-Indische samenleving bestaat voor een aanzienlijk deel uit de onderlinge relaties tussen de personages en de verschillende sociale posities die zijn innemen binnen deze maatschappij. Naast de hoofdpersonages Dirk en Betje, zijn er nog enkele nevenpersonages die met enige regelmaat focaliseren. Zij staan tegen de achtergrond van het koloniale systeem waarmee de lezer ook hier inzicht in krijgt. Hun sociale positie en verhouding tot de hoofdpersonages en de andere personages zorgen voor meer inzicht in de complexe relaties waarbij gender, klasse en etniciteit door elkaar heen lopen.

4.4.1 Het kolonialisme van Nederland

In het algemeen verzet *Suikerfreule* zich niet tegen het koloniale handelen van de Nederlanders in Nederlands-Indië, want het kolonialisme wordt eerder door de personages en de verteller geaccepteerd. De personages zijn zich bewust van hun handelen, dat voor hen natuurlijk is. Dit geldt ook voor Dirk, want het leven in Indië is voor hem normaal geworden: "Vijftien jaar geleden had hij Schuit leeren kennen op een onderneming in het Besoekische, waar ze samen geëmployeerd waren... Toen hij naar Toeloeng Baroe ging als tweede machinist had hij Schuit meegenomen..."¹³¹ Hij is dus zowel aan Schuit als aan het leven in Nederlands-Indië gewend.

Deze gewenning geldt niet voor vreemden in Nederlands-Indië en daar is Betje het bewijs van. Ze is niet op de hoogte van de normen en waarden in Indië, "Overigens een merakel van een land"¹³² Betje wil haar familie schrijven over hun grote huis en de bedienden. Als Dirk vindt dat ze overdrijft, zegt ze: "- Hebbe we 't of hebben we 't niet."¹³³ Toch blijkt Betje het prettig te vinden dat ze in luxe leven, want ze heeft hoge verwachtingen van hun sociaal-maatschappelijke positie:

- Weten zij daar veel! Wij noemen dat daar suikerlords. La me nou even doorlezen. „Als me man later administrateur van de plantage wordt, dan zie je mij nog eens als suikerfreule naar Holland komen..."
- Wat is dat voor een ding?
- Nou, jij suikerlord en ik... suiker-freule.
- Maar ik kan nooit administrateur worden.
- Dat hoef ik hun toch niet an der neus te hangen¹³⁴

Een administrateur wordt dus 'suikerlord' genoemd, maar aangezien Dirk geen administrateur is en dat ook niet kan worden, kan Betje ook geen 'suiker-freule' worden. Bovendien blijkt dat de echte administrateur, Van Wielandt, in dienst is van de 'directie in Holland'. Van Wielandts zus en zwager zijn grote aandeelhouders en ze bezitten het geld en de macht.¹³⁵ Voor Betje is die positie dus een illusie, maar ze wil de suggestie wekken dat zij een hoge sociaal-maatschappelijke positie heeft. Dirk is tweede machinist en daarmee heeft hij een lagere sociale positie dan meneer Brouwers en meneer Van Wielandt.

Naast het feit dat het kolonialisme geaccepteerd wordt, reflecteren de Nederlandse mannen op de gang van zaken. Er zijn meerdere passages waarin uitleg gegeven wordt over het werk van de Nederlanders of over de crisis. Zo maakt Hans notities over het nodige onderhoud aan wegen

¹³¹ Ibid., p.26.

¹³² Ibid., p.82.

¹³³ Ibid., p.83.

¹³⁴ Ibid., p.83-84.

¹³⁵ Ibid., p.115, 120.

en karren. Het is crisis waardoor er geen dividend wordt uitgekeerd en waardoor de administrateur en de fabricagechef tot de verantwoording worden geroepen. Hans verwacht dat er toch weer investeringen zullen volgen met een opleving als gevolg. Ook Van Wielandt reflecteert op de communicatie tussen 'Den Haag' en Indië. In deze scène ontdekt de lezer dat Van Wielandt wordt teruggeroepen naar Den Haag, omdat de oogsten en winsten tegenvallen. Van Wielandt is duidelijk wel tevreden over zijn eigen werk en hij is boos dat ze hem terugroepen. Hij wil de eer aan zichzelf houden door tegenover Hans te doen alsof hij zelf ontslag neemt.

De laatste manier waarop blijkt welke houding de roman aanneemt ten opzichte van het kolonialisme, is de typering van de werkhouding van de mannen. Van Wielandt wil niet dat Dirk hoofdmachinist wordt, want "daar moeten we in ieder geval iemand voor nemen, die meer theoretisch is", terwijl Hans juist Dirks praktische instelling en zijn kennis waardeert.¹³⁶ Deze conversatie wordt gevolgd door Hans' overpeinzingen over Van Wielandt: "Van Wielandt verbeeldde zich dat hij een groot talent had in het kiezen van zijn mensen..."¹³⁷ Dit is ironisch bedoeld, want de meeste personages zijn niet positief over Van Wielandt. Als blijkt dat Hans administrateur wordt, dan vinden de anderen dit terecht: "- Niets meer als billijk, die jongen heeft er hard genoeg voor gewerkt."¹³⁸ Deze uitspraak is van Betje en daarmee vindt zij dus ook dat hard werken loont.

4.4.2 De rol van Schuit

Een van de nevenpersonages is Schuit, een blanke collega en goede vriend van Dirk. Toen Dirk vijftien jaar daarvoor naar Toeloeng Baroe verhuisde voor zijn werk, ging Schuit met hem mee. Ze wonen in één huis en ze zijn ongeveer even oud. De verteller typeert Schuit als "een stil ingetogen mensch, eenigszins verlegen van aard" en Schuit praat Dirk vaak na.¹³⁹ Tijdens Dirks verlof zorgde Schuit voor Dolly toen zij nog heel klein was:

die automatisch het hem opgedragen werk deed en voorbeschikt scheen om zijn leven lang employé te blijven. Hij had geen vrienden, maar ook geen vijanden. Hij leefde zijn tropische leventje als een plant, die men ergens had neer-gepoot, groeide, oud werd, en sterven zou op die plaats.¹⁴⁰

Uit dit citaat blijkt dat Schuit een andere functie heeft dan Dirk, maar dat Schuit ook een passief persoon is die vooral in dienst staat van een ander. Schuit heeft Dolly lief en zij maakte hem gelukkig. Andersom ziet Dolly Schuit als haar tweede vader en bijna als haar moeder.

Schuit ondersteunt de andere personages regelmatig, zoals door Dirks uitspraken te herhalen. Dit wordt soms letterlijk benoemd: "- Schoonmaak! Schuit knikte. En als begreep die ineens, echo-de hij: Schoonmaak?"¹⁴¹ Ten tweede voelt Schuit de druk om Dirk te steunen, omdat zij vrienden zijn en omdat Schuit denkt hem te moeten verdedigen. Het steunen lijkt voort te komen uit het besef dat hij 'als employé' mee moet doen. Tot slot leert Schuit Betje hoe zij zich moet gedragen, opdat Dirk ontzien wordt. Van Wielandt bevestigt Schuits ondersteunende gedrag door hem 'huisvriend' te noemen.¹⁴² Schuit toont hiermee gelijkenis met Oessin, die

¹³⁶ Ibid., p.50.

¹³⁷ Ibid., p.50.

¹³⁸ Ibid., p.185.

¹³⁹ Ibid., p.27.

¹⁴⁰ Ibid., p.28.

¹⁴¹ Ibid., p.31.

¹⁴² Ibid., p.55.

slechts *huisjongen* is. Beide personages hebben zo een onderdanige functie ten opzichte van andere personages.

Voor de verhaalloop is Schuit belangrijk, omdat hij Dirks leugen over Dolly moet volhouden. Schuit moet doen alsof hij haar vader is. Schuit weigert dit aanvankelijk, maar Dirk hoopt dat Schuit hem wil helpen. Vervolgens beschrijft Dolly Dirk en Schuit, waarbij Dirk haar “goeie ouwe vader” is, maar waarbij Schuit ‘kinderlijk’ is.¹⁴³ Het idee dat Schuit kinderlijk en onzelfstandig is, keert later terug. Schuit weet vaak niet wat hij moet doen en of Dirk het wel goed vindt. Dirk wordt ook wantrouwend als Schuit Betje voorliegt over Dolly’s moeder: “Hij had maar matig vertrouwen in de diplomatieke talenten van zijn vriend.”¹⁴⁴ Uiteindelijk wordt Dirk toch gerustgesteld en dan blijkt Schuits hulp welkom. Op andere momenten doet Dirk juist of hij Schuit niet nodig heeft.

Wanneer de leugen uitkomt en Schuit probeert te bemiddelen tussen Betje en Dirk, wordt zijn hulp niet gewaardeerd. Eerst is Betje blij met Schuits steun, maar al snel wordt hij weggestuurd. Ook als Schuit Betje te hulp schiet met Oessin die om geld komt vragen, snauwt Betje Schuit af. Door de leugen van Dirk zit Schuit middenin de conflicten en krijgt juist Schuit de schuld. Dirk wil blijven liegen, maar Schuit verzet zich voor het eerst: “Schuit help me... laten we er een draai aan geven... - Geen draaien meer, ik ben al heelemaal verdraaid, alles draait me.”¹⁴⁵ Vanaf dat moment komt de waarheid boven tafel en leidt dit tot een goede afloop.

Aan het eind blikt Schuit terug op zijn leven in Nederlands-Indië waaruit hij concludeert dat hij vanaf dat moment eenzaam zal zijn. Hij wordt emotioneel en enigszins melancholisch: “En zoo was het ook goed. [...] Voor hem was Indië heel goed geweest. Hij had het heel lief... ook in armoede.”¹⁴⁶ Hij beseft dat hij niet rijk zal worden van het leven in Indië, maar zijn rijkdom vindt hij in zijn familie en vrienden. “Het wordt Schuit ineens heel warm om het hart... ze hadden hem gemist, ze hadden hem gezocht... Hij heeft familie.”¹⁴⁷ Tevens voelt hij zich even gelukkig als hij in de auto rijdt, maar verder lijkt hij weinig waarde te hechten aan een hoge sociaal-maatschappelijke positie en aan geld.

4.4.3 Hans Nittel en Van Wielandt

De nevenpersonages Hans Nittel en Van Wielandt mogen elkaar niet en in hun werk beconcurreren ze elkaar. Van Wielandt is administrateur en daarmee Hans’ baas. Veel personages hebben een hekel aan Van Wielandt, terwijl het harde werken van Hans wordt toegejuicht. In een later stadium verergert het conflict tussen Hans en Van Wielandt als blijkt dat zij allebei van Dolly houden.¹⁴⁸ De wrijving tussen Van Wielandt en Nittel krijgt ook voeding door de crisis. Van Wielandt noemt Hans een ‘dienstklopper’ en hij beschuldigt Hans ervan dat deze een goede indruk op het bestuur in Nederland wil maken.¹⁴⁹ Uiteindelijk doet Van Wielandt alsof hij zelf ontslag heeft genomen, zodat hij de eer aan zichzelf houdt.

Hans vreest op zijn beurt niet voor Van Wielandt: “En hij het minst van allen dien mallen gek vreesde, ook al was hij een vrouwenjager.”¹⁵⁰ Van dit fragment is niet duidelijk of Hans dit vindt of juist de verteller. Voor dit fragment staat dat Hans wist dat Van Wielandt op pad was geweest. De rest van de alinea bestaat uit een dialoog en daarom wordt niet duidelijk of dit nog Hans’

¹⁴³ Ibid., p.94.

¹⁴⁴ Ibid., p.135.

¹⁴⁵ Ibid., p.179.

¹⁴⁶ Ibid., p.188.

¹⁴⁷ Ibid., p.190.

¹⁴⁸ De strijd tussen Hans en Van Wielandt op persoonlijk vlak staat centraal in de volgende deelparagraaf. In deze paragraaf gaat het om de verhoudingen in het werk en de typering van deze personages.

¹⁴⁹ Wermeskerken, H. van (1935). *Suikerfreule. Een vroolijke Indische roman*, p.115.

¹⁵⁰ Ibid., p.45.

gedachten zijn. In een andere conversatie tussen Hans en Van Wielandt wordt wel duidelijk wat Hans van hem vindt:

- Morgen, meneer Van Wielandt...

Hij had de hoge stem, die nu en dan scheen over te slaan, dadelijk herkend. Zoals Van Wielandt daar voor hem stond, deed die hem onwillekeurig denken aan een operette-planter, of een zooals afgebeeld op de Amerikaanse Javasongs. [...]

- Hoe stèt-ie mij, vroeg Jhr. van Wielandt op zijn Haagsch toontje, prectisch he, zoo in de zon. Pas in Semarang gekocht.

- Schitterend meneer... zei Nittel, half ironisch¹⁵¹

Hans ziet Van Wielandt als een soort karikatuur, maar de uitspraken over het 'Haagsch toontje' en het stemgeluid zijn niet duidelijk toe te schrijven aan Hans. Deze uitspraken zijn eerder een beschrijving van de verteller en daarmee speelt deze dus ook een rol in de beeldvorming over Van Wielandt. Daarnaast reageren sommige personages ironisch of spottend ten aanzien van Van Wielandt en daarom wordt hij zo afgeschilderd. Met zijn deftig Haagse accent en zijn grappige figuur wordt hij een stereotype van de Haagse adel.

De lezer zal de wrijving tussen de twee personages ervaren, omdat Van Wielandt op zijn beurt Hans haat:

Hij [Van Wielandt] haatte hem om zijn jeugd, om zijn stoere wezen, maar om zijn houding tegenover hem, den hoofdadministrateur, haatte hij hem het meest. Die houding van koele beleefdheid, die een ironie inhield, bijna alsof *hij* zich superieur voelde. En toch kon hij hem niet missen, hij was een kracht zooals hij er zelden een gekend had¹⁵²

Hans verschilt dus wezenlijk van Van Wielandt, omdat Hans een stoere verschijning is, terwijl Van Wielandt eerder een komisch figuur is. Van Wielandts jaloezie maakt hem het mikpunt van spot, omdat de verteller Hans beduidend positiever beschrijft dan Van Wielandt. Uit deze beschrijving blijkt dat Hans een harde werker is en iemand die met beide benen op de grond staat:

Hij [Nittel] was een van die oersterke hoog uitgegroeide Hollandsche ras-types, waarop zonnehitte noch tropen vat schenen te hebben, die, jong in den Oost gekomen, zich met breede onverschillige schouders even gemakkelijk door de vreugde, als de moeilijkheden van 't tropenleven heensloeg. Onverstoorbaar humeur, kalme energie, onverwoestbare gezondheid...¹⁵³

Het is opvallend dat hier het woord 'ras' expliciet genoemd wordt, waarmee personages ingedeeld worden in categorieën. Hans is hier de frisse Nederlander die zijn werk als fabricagechef serieus neemt, want "[h]et personeel en vooral de Inlanders zagen door de tactvolle prettige wijze waarop hij met hen omging, in hem eigenlijk meer den toewan besar dan in Jhr. van Wielandt"¹⁵⁴ Van Wielandt dankt zijn status aan zijn afkomst en familierelaties, terwijl Hans deze status dus heeft verworven door zijn werkhouding en prestaties.

¹⁵¹ Ibid., p.49

¹⁵² Idid.

¹⁵³ Wermeskerken, H. van (1935). *Suikerfreule. Een vroolijke Indische roman*, p. 32.

¹⁵⁴ Idid.

4.4.4 De strijd om Dolly

De rivaliteit tussen Hans en Van Wielandt uit zich in hun liefde voor Dolly. Hans en Dolly hebben een relatie, maar Van Wielandt wil met haar trouwen. De strijd om Dolly maakt duidelijk wat haar sociale positie is. Dolly is Indisch, want ze is voortgekomen uit de relatie tussen Dirk en een inlandse vrouw. Dirk was nog vrijgezel toen de Soedanese Marijem uit de Preanger zijn huishoudster werd. Marijem stierf na Dolly's geboorte en daarom speelt Marijem verder geen rol in de verhaalloop. De huishoudster kokkie nam de zorg voor Dolly op zich, maar "iedere avond kleedde kokkie het kind Europeesch aan."¹⁵⁵ Vanwege haar Nederlandse vader, heeft Dolly dus een hogere sociaal-maatschappelijke positie dan inlandse kinderen. Schuit houdt ook veel van Dolly, mede omdat hij voor haar gezorgd heeft tijdens Dirks verlof. Uiteindelijk groeide Dolly op in een pensionaat.

De verteller typeert Hans en Dolly als een mooi paar. Hans is "hoog en slank", terwijl Dolly een stuk kleiner is, "heel rank en sierlijk, met een smal ovaal gezichtje en peinzende groote, blauwe oogen"¹⁵⁶ De alinea waarin zij getypeerd worden, begint met vertellerstekst, waarna een gedachte van Hans volgt over Dolly's ogen. Tot slot kan de opmerking "Je zou niet zeggen dat haar moeder een Inlandsche was" zowel afkomstig zijn van Hans als van de verteller.¹⁵⁷ Deze uitspraak heeft betrekking op etniciteit, maar hier wordt ook gesuggereerd dat schoonheid alleen weggelegd is voor blanke Europese vrouwen die een hoger aanzien hebben.

De roman benadrukt meerdere malen dat Dolly jong is en soms wordt zij zelfs voorgesteld als een kind: "Ineens wendde het meisje zich om. [...] Om haar jongen energieke mond kwam een besliste trek."¹⁵⁸ Dit is vertellerstekst, maar ook Hans noemt haar steeds een kind, waardoor het lijkt alsof ze geen gelijkwaardige voor hem is. Dolly's koosnaampje is ook 'mijn kleine zoete Dolly', alsof ze Hans' kind is. Dolly noemt Hans bij zijn naam, maar in het bijzijn van Betje zegt ze 'meneer Nittel'. Het leeftijdsverschil tussen Hans en Dolly uit zich dus in hun houding ten opzichte van de ander. Hans was namelijk al verliefd op haar toen ze "nog zoo'n klein meisje van zestien was" en Dolly zag Hans als "een ouden man. Bijna even lief als die goeie trouwe Schuit."¹⁵⁹

Dolly's jonge leeftijd is voor Van Wielandt aanleiding om haar als vrouw te willen. Dirk blijkt hem al eens te hebben afgewezen als echtgenoot van Dolly, omdat zij te jong was:

Te jong... Eerst nog verder leeren. Wat had een vrouw te leeren. Haar mee naar Holland nemen? ... Hij was nog jong genoeg, begon pas de leven. Vijf en veertig... En zij toch al bijna negentien. Inlandsche vrouwen trouwden soms op hun twaalfde. Net een kindje voor hem. Om zelf weer jong te worden.¹⁶⁰

Dolly wordt dus vergeleken met inlandse vrouwen, omdat zij ook jong trouwen. Door de gedachtepunten is het aannemelijk dat dit Van Wielandts gedachten zijn. Bovendien wordt later nogmaals bevestigd dat Van Wielandt graag wil reizen met een vrouw. Vrouwen hoeven blijkbaar niets meer te leren, terwijl Dirk van mening was dat Dolly nog wel kon leren. Van Wielandt besluit Dolly ten huwelijk te vragen, want "[d]at kleine nest deed of ze nooit iets merkte."¹⁶¹ Het lijkt Van Wielandt dus niet om Dolly's liefde te doen. Hij schat zijn kansen goed

¹⁵⁵ Ibid., p.27.

¹⁵⁶ Ibid., p.45.

¹⁵⁷ Ibid., p.45.

¹⁵⁸ Ibid., p.94.

¹⁵⁹ Ibid., p.112; Ibid., p.113.

¹⁶⁰ Ibid., p.115.

¹⁶¹ Ibid., p.116.

in, want hij is een edelman. Iemands sociale positie lijkt dus te bepalen of iemand een gewillige partij is.

Van Wielandt werd eerder al een rokkenjager genoemd en na Betjes aankomst wil hij direct kennismaken met haar: "ik houd van de vrouwtjes... ik zie graag wat jongs om me heen"¹⁶² Het gaat Van Wielandt dus vooral om Dolly's schoonheid en jeugdigheid. Het is opvallend dat hij tegen Dirk en Schuit zegt dat mannen in Indië op late leeftijd niet meer moeten trouwen met een jonge vrouw.¹⁶³ Van Wielandt is uiteindelijk degene die dat zelf wel wilt. Dolly wijst hem echter af als hij toegeeft dat Hans het werk mag opknappen. Voor Van Wielandt is de afwijzing een aanslag op zijn positie, want Dolly is de dochter van een van zijn werknemers.

De strijd tussen Hans en Van Wielandt zorgt voor spanningen bij Dirk, omdat er over Dolly gepraat kan worden: "- De naam van een jong meisje in Indië, in zoo kleine kring van een suikerfabriek."¹⁶⁴ Er zijn duidelijk belangen gemoeid met het getrek aan Dolly en het is zelfs van invloed op Dirks positie:

Van Wielandt was dol op Dolly... als hij ze samen zag, kon er de grootste last uit voortkomen. Hij, als administrateur, kon hem in allerlei moeilijkheden brengen. En al kon Dolly den vent niet luchten of zien, hij behoefte dat tenminste niet te weten en mocht vooral niet merken, dat een ander avances maakte.¹⁶⁵

Dirks positie komt dus in het geding als Dolly omgaat met Hans. Uiteindelijk ontdekt Van Wielandt dat Hans en Dolly gaan trouwen, maar dit is na zijn blunder. Er ontstaat namelijk verwarring over Van Wielandts brief met een huwelijksaanzoek voor 'mejuffrouw' Van der Kooy. Betje denkt deze brief voor haar is, want ze is niet op de hoogte van de leugen. Betjes onnozelheid wordt vervolgens ingezet om Van Wielandt definitief af te poeieren. Hij geeft Betje de schuld van alles: "Hij haatte deze vrouw die ineens uit Holland gekomen was om zich met *zijn* zaken te bemoeien, die vergat dat hij administrateur van de onderneming was..."¹⁶⁶ Nu hij vernederd is, besluit hij te vertrekken. Na zijn vertrek is iedereen verheugd dat Hans en Dolly gaan trouwen. De vrolijkheid is deels te danken aan het feit dat Hans een hoge functie zal bekleden, waardoor hij in aanzien zal stijgen. Door zijn huwelijk met Dolly, zal zij als Indische ook een hogere sociale positie verwerven.

¹⁶² Ibid., p.52.

¹⁶³ Ibid., p.56.

¹⁶⁴ Ibid., p.141.

¹⁶⁵ Ibid., p.142.

¹⁶⁶ Ibid., p.168.

5 Interpretatie van de roman

Uit de verhaalanalyse van *Suikerfreule* blijkt dat de misverstanden worden veroorzaakt door de complexe wereld van de Nederlands-Indische samenleving waarbinnen etniciteit, klasse en man-vrouwverhoudingen met elkaar zijn verweven. Deze misverstanden leiden tot komische situaties waarin de onnozelheid van bepaalde personages wordt benadrukt. *Suikerfreule* behoort tot de populaire cultuur, dus blijkbaar hebben de denkbeelden die in het verhaal een rol spelen aangesloten bij het publiek. De roman speelt daarbij ook met stereotypen en geeft een beeld van man-vrouwverhoudingen, klassenverschillen en rassenonderscheid.

Aan de hand van de focalisatie en de vertelsituatie werden de drie thema's belicht. Deze bevindingen worden nu geduid om hiermee uiteindelijk de centrale vraagstelling te beantwoorden: hoe wordt de Nederlands-Indische wereld gerepresenteerd aan de hand van man-vrouwverhoudingen, klassen- en etnische verschillen? De interpretatie zal tevens een terugkoppeling naar het theoretisch en methodologisch kader zijn. Onderstaande interpretatie is zoveel mogelijk ingedeeld volgens de thema's, maar in praktijk zijn deze met elkaar verweven. De wisselende focalisatie benadrukt vooral de verschillende tegenstrijdige visies in de roman. Wanneer deze visies betrekking hebben op het kolonialisme, dan kan dit er volgens Meijer op duiden dat hier onder de personages onenigheid over bestaat.¹⁶⁷

5.1 De rol van de verteller

De heterodiëgetische verteller speelt geen rol binnen het verhaal als handelend personage, maar hij leidt het verhaal en verdeelt de focalisatie onder de personages. De blanke Europeanen treden op als focalisatoren en hierdoor krijgt de lezer de gebeurtenissen van de Hollandse kring in Nederlands-Indië mee. De verteller komt echter zelf ook aan het woord door het vertellerscommentaar op de personages en de gebeurtenissen. De visie van de verteller is dus niet neutraal, maar deze stuurt de lezer. Het gebruik van deze vertelsituatie creëert wel enige afstand ten opzichte van de gebeurtenissen, want de gebeurtenissen worden vaak van buitenaf beschreven. Daarmee krijgt de lezer soms meer te zien dan andere personages.

De verhouding tussen de visie van de vertelinstantie en de personages, levert soms enige onduidelijkheid op, door het gebruik van de vrije indirecte rede. Hierbij verwoordt de vertelinstantie de gedachten en gevoelens van een personage. In dergelijke passages is echter vertellerscommentaar niet uit te sluiten. De verhouding tussen de verteller en de verhaalwereld wordt hiermee enigszins ambivalent. De verteller gaat daarnaast in sommige gevallen mee met de personages door in de vertellerstekst hun gedachten te versterken of te herhalen, zoals het vreemde gevoel dat Betje ervaart als ze in Indië aankomt. Hierbij keert de tegenstelling tussen West en Oost steeds terug. Omdat er meerdere personages focaliseren, wordt er voor verschillende personages begrip gekweekt bij de lezer.

5.2 Gender

Het huwelijk tussen Betje en Dirk is een belangrijke spil in het verhaal en Betje en Dirk zijn de personages die het meest focaliseren. Uit hun huwelijk en de manier waarop ze met elkaar omgaan zijn opvattingen over het burgerlijk huwelijk en de omgang met mannen en vrouwen te destilleren. Hieruit blijkt dat er twee kanten zijn. De Nederlandse mannen bekritisieren de kleinburgerlijke principes van Betje, terwijl de Nederlandse vrouwen de losse seksuele moraal bekritisieren. Betje keert daarnaast in het bijzonder het liegen van Dirk af.

¹⁶⁷ Meijer, M. (1996). *In tekst gevat. Inleiding tot een kritiek van representatie*, p.136.

De kritiek op de mannen krijgt vooral vorm door de gesprekken tussen de vrouwen onderling. De Amsterdamse burgervrouwen roddelen over de mannen in Indië, waarbij zij exotische vooronderstellingen hebben. Tevens generaliseren ze, zoals “alle mannen hadden er Minas” en “[s]ommige mannen leven er als sultans”.¹⁶⁸ De uitspraak over het leven als sultans staat in de tegenwoordige tijd, maar de vrouwen maken voor hun eigen mannen een uitzondering, want deze echtgenoten *waren* anders. De uitspraken over alle mannen zijn dus vooronderstellingen die niet blijken te kloppen. De Nederlandse mannen bevestigen de onjuistheid van deze gedachten, omdat Hans de verhalen van de vrouwen bestempelt als “[d]e gewone verhalen van tempoe doeloe!”¹⁶⁹ Dit maakt het aannemelijk dat de burgerlijke vrouwen kortzichtig zijn. Voor Betje zijn deze verhalen juist de motivatie om naar Indië te vertrekken, want zij wil de verhalen controleren.

Vanaf Betjes aankomst in Nederlands-Indië focaliseert zij veel waardoor de lezer ervaart hoe het is om daar als vreemde aan te komen. Betje worstelt duidelijk met wat voor haar vreemd is en de Nederlandse lezer die niet bekend is in Nederlands-Indië kan zich hiermee identificeren. Van Betje wordt verwacht dat zij zich als echtgenote anders opstelt en gedraagt dan in Nederland; ze moet ‘Indisch’ worden. Tijdens de ruzies die Betje krijgt, wordt zij enerzijds bestempeld als onnozel, omdat ze niet op de hoogte is van de normen en waarden in Nederlands-Indië. Anderzijds krijgt de lezer begrip voor haar situatie, omdat er situaties worden beschreven waar iemand mee te maken kan krijgen als hij of zij in het vreemde Nederlands-Indië komt. Door haar onwetendheid en onnozelheid kan Betje echter niet aarden in Indië en hierdoor raakt ze verstrikt in ruzies en misverstanden.

De roman versterkt het idee dat een gevoel van vreemdheid normaal is door te laten zien dat dit ook voor inlandse of Indische personages geldt. Dolly kent Nederland namelijk slechts van verhalen: “Het vreemde, voor Dolly zoo verre Noorderland, waarvan zij de aantrekkingskracht niet begreep, maar die ze zag, dikwijls gezien had bij haar vader, bij allen, die ze kende en die naar Indië waren gekomen.”¹⁷⁰ Dolly is wel nieuwsgierig naar Nederland, maar aangezien zij niet in Nederland komt, is de situatie anders dan voor Betje. Hiermee wordt duidelijk dat het ervaren van een nieuwe omgeving niet alleen voor Europeanen in Nederlands-Indië opgaat, maar dat het ook andersom geldt. Betjes gevoelens zijn dus te interpreteren als begrijpelijk en normaal.

Betje probeert ‘Indisch’ te worden door zich bijvoorbeeld anders te kleden en door te luisteren naar Dirk. Haar pogingen leiden echter tot moeilijkheden. Dirk geeft haar daarom het boek *Vormen* van Johanna van Woude waarin normen en waarden worden beschreven waaraan zowel mannen als vrouwen zich moeten houden. Het boek wordt Betjes nieuwe standaard voor het gedrag en ze wijst Dirk en Schuit erop dat zij zelf deze regels niet naleven. Vanuit dit perspectief wordt het gedrag van de mannen dus afgekeurd. Het boek is een welkome hulp voor vrouwen die naar Nederlands-Indië vertrekken. De intertekstuele verwijzing naar Van Wermeskerkens moeder is hier dus positief bedoeld om de situatie van de Nederlandse vrouw in Nederlands-Indië te begrijpen.

Het personage dat een brug slaat tussen de opvattingen van de mannen en die van de vrouwen is Dolly. Zij begrijpt dat Betje ‘Indisch’ moet worden en ze weet ook wat hieronder verstaan wordt: ze moet het voorkind accepteren, ze moet zich Indisch kleden en zich als een dame gedragen. Dolly verwacht echter niet zelf dat Betje ‘Indisch’ moet worden, want “Hij [Dirk] wil u Indisch!”¹⁷¹ Ze helpt Betje wel en hiermee draagt ze bij aan de wens van de mannen om

¹⁶⁸ Wermeskerken, H. van (1935). *Suikerfreule. Een vroolijke Indische roman*, p.9, 11.

¹⁶⁹ *Ibid.*, p.37.

¹⁷⁰ *Ibid.*, p.129.

¹⁷¹ *Ibid.*, p.101.

Betjes gedrag aan te passen. Daarentegen laat Dolly aan Betje merken dat ze de mannen niet helemaal begrijpt en dat zal Dolly ook in haar relatie met Hans nog meemaken.

Naast de referentie aan *Vormen* doet Betje regelmatig uitspraken over het gedrag van anderen. Een belangrijke kwestie is het voorkind waar Betje voorzichtig over wordt ingelicht. Ze ervaart dat als bedrog en de losse seksuele moraal staat haar niet aan. Uiteindelijk is ze toch blij dat Dolly Dirks dochter is. Ze vergeeft Dirk en dat lijkt tegenstrijdig. Betje is blij met Dolly vanwege haar karakter en haar schoonheid. De vreugde van Betje kan geïnterpreteerd worden alsof eerdere uitspraken over het voorkind niet betrouwbaar zijn, maar het ligt anders. Betjes burgerlijke principes, zoals het hebben van kinderen en het stichten van een gezin, bepalen haar geluk. Betje kan het goed met Dolly vinden, maar zij accepteert Dolly ook vanwege haar lichte huidskleur. Dat laatste is racistisch. Het vooruitzicht op kleinkinderen en Dolly's veilige positie als vrouw van een administrateur, maakt de situatie voor Betje nog beter.

Zoals de vrouwen hun mening over de mannen verkondigen, hebben de Nederlandse mannen ook hun visie op de vrouwen. De vrouwen worden veelal getypeerd door de mannen en met deze typering is ook vertellerscommentaar gemoeid. Hierbij worden de vrouwen veelal beoordeeld en bekritiseerd om hun karakter en in mindere mate om hun gedrag, want karaktereigenschappen als de vrouwelijke logica en het aanpassingsvermogen worden benoemd. De verteller versterkt deze kritiek met uitspraken als “[v]rouwen waren gemeen.”¹⁷² Over Betje wordt verteld dat zij goede bedoelingen heeft en dat zij het goed met Dolly kan vinden. De uitspraak van de verteller is dus bedoeld om de lezer te sturen en om in dit geval duidelijk te maken dat de burgervrouwen met hun vooronderstellingen niet deugen.

De roman besteedt daarnaast aandacht aan Betjes kleinburgerlijkheid en dit zou de aanleiding zijn voor Dirk om te liegen over Dolly. Hij wil Betje pas inlichten over Dolly als die “klein burgerlijke principes wat gesleten zijn.”¹⁷³ Van de vrouw wordt verwacht dat zij bepaalde principes aanneemt die in Nederlands-Indië gelden, maar deze ‘nieuwe’ vrouwen in Indië komen uit een ander milieu. In het geval van Betje wordt dit duidelijk tijdens de ruzies met mevrouw Brouwers. Betje moet niet alleen haar gedrag veranderen, maar ook haar principes. De inlandse mevrouw Brouwers is voor Betje een meerdere en daarom moet Betje respect voor haar opbrengen om de positie van Dirk niet te schaden. Dit past bij de dubieuze positie die blanke Europese vrouwen innemen als zij in Nederlands-Indië aankomen. Zij moesten respect opbrengen voor de inheemse adel, maar tegelijkertijd moesten zij de superioriteit van West-Europa uitdragen waarbij zij hun echtgenoot niet te schande mochten zijn.¹⁷⁴

De verhouding tussen Europese mannen en vrouwen in *Suikerfreule* is dus te interpreteren als een relatie waarbij de vrouw haar man moet steunen. Voor deze vrouwen is Nederlands-Indië een vreemd land en de roman stelt dat dit gevoel begrijpelijk is. De Amsterdamse burgervrouwen worden bekritiseerd vanwege hun onjuiste vooronderstellingen over Indië. Daarnaast wordt het gedrag van de mannen bekritiseerd door zowel vrouwen als Betje als door de intertekstuele verwijzing naar Johanna van Woude. Opvallend is dat van vrouwen juist verwacht wordt dat zij andere principes aannemen waaruit ander gedrag moet voortvloeien, terwijl van mannen slechts het gedrag aanpassing verdient. De vrouwen worden hiermee in een keurslijf gestopt en dat leidt tot misverstanden. Achteraf blijkt echter dat het voor Betje wel goed komt en daarmee presenteert de roman alsnog een geruststellende boodschap voor Nederlandse mannen en vrouwen.

¹⁷² Ibid., p.9.

¹⁷³ Ibid., pp.37-38.

¹⁷⁴ Pollmann, T. (1999). *Bruidstraantjes en andere Indische geschiedenissen*, p.27; Gouda, F. (2005). ‘De vrouw in Nederlands-Indië. Van Mestiezencultuur naar Europese cultuur’. In: *Indische Letteren*, jaargang 20, pp.7-9.

5.3 Etniciteit

Het verschil tussen de Nederlanders en de inlandse bevolking blijkt vooral door stereotyperingen en binaire opposities, omdat vrouwelijke personages van verschillende etniciteiten tegenover elkaar worden gezet: “Twee vrouwen staren elkaar aan. West en Oost. Een, die zoo uit Holland komt, een dikke oude Inlandsche, wier gezicht zich trekt tot breeden sirih-rooden grijs en die teemerig vraagt: [...]”¹⁷⁵ Betje en mevrouw Brouwers worden dus ten opzichte van elkaar binair gepositioneerd om aan te geven dat zij fundamenteel anders zijn.¹⁷⁶ Deze beschrijving gaat gepaard met discriminatie, omdat mevrouw Brouwers wordt uitgemaakt voor ‘dikke oude Inlandsche’, terwijl Betje niet expliciet negatief wordt afgeschilderd. Hier wordt dus steeds één kant bevoorrecht, namelijk de blanke.¹⁷⁷ Deze bevoorrechte positie voor de Nederlanders komt nog vaker terug.

De binaire oppositie en de stereotyperingen worden echter niet ontmanteld in de roman, omdat steeds benadrukt wordt dat Betje Europees is in haar gedrag en kleding en omdat de ‘ander’ slechts de inlander blijft. Aan de hand van het ‘Indisch’ worden laat de roman zien dat de twee werelden strikt anders zijn en dat ze niet zomaar verenigbaar zijn. Daar komt de neerbuigende houding naar de inlanders bij. Het huishoudelijke werk van de Hollandse vrouw wordt namelijk vergeleken met ‘koeliewerk’. Koelie betekent in het Nederlands contractarbeider, maar praktisch zijn het inlandse slaven voor de Nederlanders.¹⁷⁸ Betje mag haar huishoudelijke werk in Nederlands-Indië dus niet uitvoeren, want zij moet de veronderstelde superioriteit van West-Europa uitdragen. Hieruit is af te leiden dat de representatie van de zwarte bevolking de beeldvorming over de blanke personages beïnvloedt, zoals Toni Morrison ook stelt.¹⁷⁹ De houding van de Europeanen naar de inlanders toe is dus bepalend voor de manier waarop wij de Europeanen zelf zien.

De neerbuigende houding uit zich in racistische uitspraken van Nederlandse personages. Voor Betje zijn alle inlanders ‘roetmoppen’ en apen. Betjes beeld van Nederlands-Indië berust op dezelfde vooronderstellingen als die van haar burgerlijke vriendinnen. Haar racistische gedrag wordt afgedaan als dom, omdat ze de verschillen tussen de inlanders onderling niet ziet: “Oessin was een „zwarte” en Amat was ook een „zwarte”, of ze den een of den ander aan het stuur had, maakte voor haar geen grein verschil. [...] Het standsbewustzijn van een huisjongen tegenover een chauffeur zou bij haar niet zijn opgegaan...”¹⁸⁰ Betje wordt voorafgaand aan deze passage beschreven als ‘mevrouw Van der Kooy’ waarmee het duidelijk is dat de verteller haar typeert. Door de nadruk op ‘zwarte’ wordt Betjes kortzichtigheid dus bekritiseert. Het racisme is te wijten aan haar onwetendheid over de situatie in Nederlands-Indië, want haar opmerkingen en geschreeuw naar de inlanders zijn uitingen van frustratie. Als we Betje echter vergelijken met andere burgerlijke Amsterdamse vrouwen, dan blijken al deze vrouwen racistische opmerkingen te maken over de inlanders.

De Nederlandse mannen, waaronder Schuit en Dirk, hebben daarentegen een verfijnder gevoel voor het belang van huidskleur, omdat zij beter op de hoogte zijn van de verschillende etniciteiten in Nederlands-Indië. Dirk heeft een fijne relatie gehad met Dolly’s moeder en Schuit stelt dat blank mooi is, als hij het over Dolly’s moeder heeft. Uit de analyse bleek dat het aannemelijker is dat de uitspraak dat blanke vrouwen van een mooier *ras* zijn, afkomstig is van de verteller. Dat neemt niet weg dat Schuit nog steeds een racistische opmerking plaatst, want

¹⁷⁵ Wermeskerken, H. van (1935). *Suikerfreule. Een vroolijke Indische roman*, p.19.

¹⁷⁶ Bertens, H. (2008). *Literary theory. The basics*, p.164.

¹⁷⁷ Ibid., p.100.

¹⁷⁸ Soethout, A. (1992). ‘Laszlo Székely: navolger of voorloper?’. In: *Indische Letteren*, jaargang 7, p.91.

¹⁷⁹ Meijer, M. (1996). *In tekst geval. Inleiding tot een kritiek van representatie*, pp.116-117.

¹⁸⁰ Wermeskerken, H. van (1935). *Suikerfreule. Een vroolijke Indische roman*, p.25.

inlanders zijn er volgens hem 'om medelijden op te wekken' en daarom hebben zij een dienende functie. De gedachte dat een blanke huidskleur mooier is dan een zwarte, is echter ook racistisch, want dit veronderstelt dat een donkere huidskleur lelijk is. De roman doet Betjes racisme echter af als dom, terwijl het subtielere racisme van de mannen niet bekritiseerd wordt.

Het personage dat het meest negatief tegenover de inlanders is, is Van Wielandt. Hij is het niet eens met een menselijke aanpak van de inlanders, want Hans noemt hij een "verkapte ethicus" die inlanders behandelt alsof zij mensen zijn.¹⁸¹ De ethische politiek is voor hem dus niet weggelegd om de inlanders onderwijs en gezondheidszorg te bieden.¹⁸² Van Wielandt is dus duidelijk degene die denkt in rassen- en standenonderscheid. Tegelijkertijd laat de roman via hem zien dat de Europeanen afhankelijk zijn van de inlanders voor de opbrengsten van de suikerplantages. Daarbij wordt de bediende Oessin soms als slim voorgesteld als hij bijvoorbeeld Betjes gebaren begrijpt of als hij al weet wat zij nodig heeft. Ondanks dat er geen wezenlijke rol voor de inlanders is weggelegd, maakt de roman wel duidelijk dat de inlanders mede bepalend zijn voor het succes van de Nederlanders.

Wanneer specifiek gekeken wordt naar de inlanders zelf, dan blijkt dat zij zelf nauwelijks tot niet focaliseren. De lezer krijgt soms enigszins inzicht in hun gedachten en gevoelens, zoals in het geval van de kokkie: "En deze oude kokkie begrijpt niet, waarom die njonja blanda ineens groote tranen in de oogen heeft"¹⁸³ Het tafereel dat Betje Dirk huilend in de armen sluit is voor kokkie vreemd. De lezer krijgt slecht inzicht in wat de kokkie niet begrijpt en minder in hoe ze erover denkt. Dit is te interpreteren als commentaar op de Nederlanders van buitenaf. De inlanders kijken slechts machteloos toe en daarom is het stil commentaar. Er is dus gebruikgemaakt van een 'bevoogdende vertelwijze', omdat de gedachten van de inlandse bevolking alleen geuit worden door het contact met andere, in dit geval blanke, personages.¹⁸⁴

In de scènes waarin de inlanders spreken, is dat meestal in het Maleis. Voor de niet-ingevoerde Europese lezer is dit niet te begrijpen. De uitspraken van de inlanders zijn dus nietszeggend en bovendien spreken de inlanders altijd in een dialoog met een Nederlander. Daarbij worden de inlanders soms afgekapt waardoor geen aandacht wordt besteed aan hun verhaal: "Doet dan een lang Maleisch verhaal over zijn moeder"¹⁸⁵ Inlanders focaliseren dus weinig en dat heeft twee consequenties. Ten eerste is dit een vorm van racisme omdat de visie van de Europeanen centraal staat. Dit sluit aan bij de visie van Termorshuizen die stelt dat inlanders in Nederlands-Indische literatuur alleen een onderdeel van de leefwereld van de Europeanen zijn.¹⁸⁶ De visie van de inlandse bevolking is dus in *Suikerfreule* ondergeschikt aan die van de Europeanen. Ten tweede betekent het weglaten van de visie van de inlanders dat er meer gefocust wordt op de Europeanen. Meijer stelt daarom ook terecht dat het gebrek aan focalisatie door de 'ander' leidt tot extra nadruk op de blanken.¹⁸⁷ Het weglaten van de 'ander' geeft dus ruimte om de Nederlanders te bekritisieren.

Het enige personages dat voor de Nederlandse lezer wel begrijpelijk spreekt, is de inlandse mevrouw Brouwers. Zij praat echter met een accent dat vervolgens bespot wordt door Betje. Mevrouw Brouwers wordt afgeschilderd als een 'woedende hond', maar door haar uitspraken weer te geven, maakt de roman duidelijk dat mevrouw Brouwers een hogere sociaal-

¹⁸¹ Ibid., p.120.

¹⁸² Gouda, F. (2005). 'De vrouw in Nederlands-Indië. Van Mestiezencultuur naar Europese cultuur'. In: *Indische Letteren*, jaargang 20, p.5.

¹⁸³ Wermeskerken, H. van (1935). *Suikerfreule. Een vroolijke Indische roman*, p.19.

¹⁸⁴ Meijer, M. (1996). *In tekst gevat. Inleiding tot een kritiek van representatie*, p.158.

¹⁸⁵ Wermeskerken, H. van (1935). *Suikerfreule. Een vroolijke Indische roman*, p.161.

¹⁸⁶ Termorshuizen, G. (1992). 'De Indische-Nederlands letterkunde als bron van sociale kennis. Enkele opmerkingen'. In: *Indische Letteren*, jaargang 7, pp.170-171.

¹⁸⁷ Meijer, M. (1996). *In tekst gevat. Inleiding tot een kritiek van representatie*, p.136.

maatschappelijke positie heeft dan Betje. De dreiging “En u hebt te gehoorzamen, ja!” van mevrouw Brouwers, duidt daarom het gevaar aan dat voor Betje en Dirk op de loer ligt als zij zich niet correct gedragen.¹⁸⁸ De inlanders zijn dus vooral toeschouwers en indirect vormt dit commentaar op het handelen van de Nederlandse personages. De focus in *Suikerfreule* ligt dus duidelijk op het Nederlandse gezelschap in Nederlands-Indië, waardoor de onderlinge visies van deze personages worden belicht. In navolging op Termorshuizen klopt het dus dat de Europeanen centraal staan, terwijl de Indonesiërs slechts een onderdeel zijn van de leefwereld van de eerste groep.¹⁸⁹

5.4 Klasse

Het verkrijgen van inzicht in de complexe Nederlands-Indische samenleving in *Suikerfreule* ontstaat mede door de nevenpersonages die zich verhouden tot de hoofdpersonages. Enkele nevenpersonages zijn reeds genoemd en hun bijdrage aan het verhaal levert onder andere een goed inzicht op in de klassensamenleving. Tevens bieden deze personages samen met de hoofdfiguren een inkijk op de werking van het koloniale systeem.

De roman verzet zich niet openlijk tegen het kolonialisme, want de personages en de verteller accepteren de Nederlandse overheersing van Nederlands-Indië en de gang van zaken. De Nederlandse mannen zijn tevreden over hun leven in Indië en het is voor hen normaal geworden dat zij daar wonen, dat ze bedienden hebben en dat zij hun werk kunnen doen. Voor Nederlandse burgervrouwen als Betje is het leven daar echter vreemd en Betje wordt overvallen door de luxe. Ze verbaast zich in eerste instantie over de normen en waarden in Nederlands-Indië, dat zij “een merakel van een land” noemt.¹⁹⁰ De luxe bevalt haar uiteindelijk wel, want zij stelt zich op een zeker moment voor dat zij suikerfreule, de vrouw van de administrateur, kan worden waarmee zij een machtige positie verwerft. Van Wielandt bekleedt wel een hoge sociaal-maatschappelijke positie, maar zijn zus en zwager bezitten het geld en de macht. Betje slaat door in haar geloof om te kunnen stijgen in de klassensamenleving, maar ze beseft niet dat het klimmen onmogelijk is. Daarmee laat de roman dus zien dat zij niet op de hoogte is van de precieze werking van klassenverschillen in Nederlands-Indië. Bovendien blijkt het niet voor iedereen mogelijk om zo te kunnen stijgen op de sociaal-maatschappelijke ladder.

Naast het accepteren van de positie van Nederland in Nederlands-Indië, reflecteren de Nederlandse mannen regelmatig op hun sociaal-maatschappelijke positie, hun werkhouding en die van anderen. Hun functie en werkhouding worden verbonden met hun karakter en gedrag. De representatie van de adel is ironisch, omdat over Van Wielandt gezegd wordt dat hij een neus heeft voor het uitzoeken van de juiste mensen, terwijl hij uiteindelijk degene is die ontslagen wordt. Van Wielandt heeft zijn functie verkregen door familierelaties, maar hij functioneert niet goed met ontslag als gevolg. Om eervol te vertrekken doet hij alsof hij zelf ontslag heeft genomen. Van Wielandt is echter duidelijk het stereotype van de adel en dat blijkt vooral uit de weergave van zijn bekakte Haagse accent en het feit dat hij steeds dingen vergeet en eigenlijk niet thuishoort in Nederlands-Indië.

Betje wordt daarentegen duidelijk afgeschetst als het stereotype van de burgerlijke vrouw die kleinburgerlijke principes heeft en die zich bijvoorbeeld in het begin van het verhaal nog gedraagt als een Hollandse huisvrouw die haar eigen huishouden doet, in plaats van dat aan de inlandse bedienden over te laten. De roman toont hier dat zelfs de lagere burgerij in Nederlands-

¹⁸⁸ Wermeskerken, H. van (1935). *Suikerfreule. Een vroolijke Indische roman*, p.147.

¹⁸⁹ Termorshuizen, G. (1992). ‘De Indische-Nederlands letterkunde als bron van sociale kennis. Enkele opmerkingen’. In: *Indische Letteren*, jaargang 7, pp.170-171.

¹⁹⁰ Wermeskerken, H. van (1935). *Suikerfreule. Een vroolijke Indische roman*, p.82.

Indië een hogere positie heeft, maar dat deze niet kan stijgen naar een nog hogere positie. De klassenverschillen worden dus in stand gehouden en opklimmen in sociaal-maatschappelijke positie is dus niet zomaar mogelijk voor iedereen. Tevens worden niet alleen de inlanders, maar ook de Europeanen gestereotypeerd door hun dialect en hun achtergrond.¹⁹¹

Een personage dat niet expliciet als stereotype wordt neergezet is Schuit. Schuit heeft opvallend genoeg niet de pretentie om te stijgen in klasse: “voorbeschikt scheen om zijn leven lang employé te blijven.”¹⁹² Hij blijkt een stille, gevoelige en zorgzame man die vooral bekend staat om zijn hulp aan anderen. Van Wielandt noemt hem een ‘huisvriend’ waarmee Schuit vergeleken wordt met de ‘huisjongen’ Oessin. Hieruit blijkt dat Schuit als blank personage onderdanig is ten opzichte van de andere Nederlandse mannen. Voor de verhaalloop is hij echter belangrijk, want Schuit moet de leugen van Dirk over Dolly volhouden. Zijn hulp wordt echter niet altijd gewaardeerd, totdat Schuit zich verzet en hij niet meer wil liegen. Dit is een belangrijk omslagpunt, omdat daarna de leugen uitkomt en alles goed afloopt. Uiteindelijk blijkt Schuit gelukkig, omdat hij familie heeft en niet omdat hij rijk is geworden. Schuit is daarom te interpreteren als het personage dat zijn geluk zoekt in Indië in familierelaties en niet in geld of macht. Dat dit ook goed afloopt, is daarom een geruststellende boodschap naar het Nederlandse publiek.

Dolly en Hans treden niet vaak op als focalisatoren en zij worden ook minder als stereotypen neergezet. Beiden klimmen in de roman wel omhoog op de maatschappelijk ladder. Dolly is vrij blank en binnen de gedachte dat blank mooier en beter is, heeft zij een goede kans om aanzien te verkrijgen. Daarnaast heeft Hans door hard werken de functie van administrateur bemachtigd waarmee zijn sociaal-maatschappelijke positie ook stijgt. Door het voorgenomen huwelijk tussen Dolly en Hans begrijpen de lezer en de andere personages dat deze jonge mensen het gaan maken. Blijkbaar begrijpen Hans en Dolly dit ook, want zij zijn zeker gelukkig met het succes dat in het verschieft ligt. Van Wielandt heeft een hekel aan Hans, maar het is dus juist Hans die uiteindelijk administrateur wordt. Omdat Van Wielandt echter het mikpunt van spot is in *Suikerfreule*, versterken Van Wielandts gedachten juist het feit dat Hans de gelukkige is in het verhaal.

De strijd om Dolly tussen Hans en Van Wielandt maakt tegelijk duidelijk dat de positie van de personages afhankelijk is van hun relatie met anderen. Dolly heeft een gemiddelde positie, omdat haar vader Nederlands is. Binnen de gedachte dat een blanke huidskleur mooi is, heeft zij enig aanzien. Zoals eerder bleek, slaat Dolly een brug tussen de mannelijke en de vrouwelijke principes waarmee ze Betje helpt om ‘Indisch’ te worden. De lezer leert Dolly verder kennen als een jonge en mooie dame waardoor ze voor Van Wielandt een gewillige partij is. Als zij hem afwijst, blijkt dat hij machtig is. Dirk voorziet problemen, want “[h]ij, als administrateur, kon hem in allerlei moeilijkheden brengen.” Hieruit blijkt dat Van Wielandt met zijn hogere sociaal-maatschappelijke positie macht heeft over het lot van de personages. Door Betjes actie en het misverstand over het huwelijksaanzoek blijkt wel hoe kwetsbaar hij is en dat maakt dat hij alsnog vertrekt. Omdat Van Wielandt ontslagen is, heeft hij dus geen invloed meer. Hieruit valt dus op te maken dat de adel zijn vooraanstaande positie niet volhoudt en dat het juist de burgerij is die zal zegevieren.

De roman maakt dus aan de hand van de situatie van Hans en Dolly duidelijk dat de wereld vooral open ligt voor de blanke middenklasse, waar Hans en Dolly toe behoren. Daarnaast worden verschillende zaken niet afgekeurd, zoals de aanwezigheid van Nederlanders in Nederlands-Indië, de neerbuigende houding naar inlanders toe, het inzetten van bedienden en

¹⁹¹ Meijer, M. (1996). *In tekst gevat. Inleiding tot een kritiek van representatie*, p.133.

¹⁹² Wermeskerken, H. van (1935). *Suikerfreule. Een vroolijke Indische roman*, p.28.

koelies en het idee dat blanken mooier zijn dan zwarten. In de jaren dertig van de twintigste eeuw, toen de roman net verschenen was, was Nederlands-Indië nog een Nederlandse kolonie; de dekolonisatie zette immers vooral in na de Tweede Wereldoorlog. Het lijkt hiermee aannemelijk dat de visie van de roman een welkome boodschap verkondigde voor het Nederlandse publiek uit die tijd. De blanke Europeanen zouden het gaan maken en niet de inlanders van andere continenten. Ondanks de kritiek op de adel en de kleinburgerlijkheid, blijft de koloniale ideologie dus intact.

6 Conclusie

In dit onderzoek stond de koloniale roman *Suikerfreule* van Henri van Wermeskerken centraal. Zowel de roman als de gelijknamige film en het gelijknamige toneelstuk waren een groot succes onder de Nederlandse bevolking. Het verhaal presenteert een complexe Nederlands-Indische samenleving waarin man-vrouwverhoudingen, etnische en klassenverschillen met elkaar verweven zijn. Het beeld dat de roman van deze thematiek schetst, heeft blijkbaar raakvlakken gehad met denkbeelden van het publiek. De onderlinge relaties tussen de personages staan centraal en die leiden tot ruzies, misverstanden en leugens. Dit alles levert een komisch geheel op. Daarnaast gebruikt de roman bestaande ideeën over het burgerlijk huwelijk, het kolonialisme en de klassensamenleving, waaruit blijkt dat *Suikerfreule* op het snijvlak van gender en postkolonialisme ligt. Om te onderzoeken welk beeld de roman weergeeft met betrekking tot de thema's gender, etniciteit en klasse, hanteerde ik de volgende probleemstelling: hoe wordt in de roman *Suikerfreule* de complexe Nederlands-Indische samenleving gepresenteerd aan de hand van man-vrouwverhoudingen, klassen- en etnische verschillen?

Dit onderzoek startte met een introductie op genderstudies en postkoloniale studies en het snijvlak van beide wetenschapsdisciplines. Het theoretisch kader versmalde zich tot een weergave van de complexe Nederlands-Indische samenleving om vervolgens te eindigen bij de Nederlands-Indische literatuur. Door middel van een tekstanalyse op de vertelsituatie en de focalisatie zijn de onderlinge relaties en de drie thema's behandeld. Deze gegevens heb ik vervolgens geïnterpreteerd waaruit ik al enkele conclusies heb getrokken. In deze laatste fase komen analyse en interpretatie samen en zal ik de probleemstelling oplossen. Tot slot blik ik terug op dit onderzoek door te wijzen op eventuele tekortkomingen en mogelijkheden voor vervolgonderzoek.

6.1 Het oplossen van de probleemstelling

In *Suikerfreule* staat de groep Nederlanders in Nederlands-Indië centraal. Door de wisselende focalisatie en de soms tegenstrijdige visies van de personages is identificatie met een van hen al snel mogelijk. Tevens verzorgt de heterodiëgetische verteller regelmatig commentaar op de personages en de gebeurtenissen. Door het gebruik van de vrije indirecte rede worden gedachten van personages beschreven door de verteller, waardoor mogelijk vertellerscommentaar verweven is met deze passages. Dit commentaar stuurt het oordeel van de lezer enigszins. Een van de terugkerende invloeden van de verteller is de instandhouding van verschillende binaire opposities zoals 'West' versus 'Oost'. Het huwelijk tussen Dirk en Betje geeft een goed inzicht in de onderlinge verhoudingen tussen man en vrouw en opvattingen over het huwelijk. De Nederlandse burgerlijke vrouwen hebben exotische vooronderstellingen van Nederlands-Indië en zij generaliseren het gedrag van de mannen. Deze gedachten worden afgedaan als ongegrond waarmee de burgerlijke vrouw als kortzichtig wordt afgeschilderd. Ook de Nederlandse mannen bekritisieren de vrouwen en de kleinburgerlijke idealen.

De lezer kan zich op bepaalde punten identificeren met de Nederlandse vrouwen die naar Nederlands-Indië komen, omdat zij niet op de hoogte zijn van de normen en waarden en de precieze werking van de klassensamenleving. Er wordt begrip getoond voor het gevoel van vreemdheid dat deze vrouwen ervaren, maar hun onnozelmheid wordt ook breed uitgemeten. Gaandeweg blijkt dat van de Nederlandse vrouw een dubieuze rol wordt verwacht: zij moet haar man ondersteunen en tegelijkertijd respect opbrengen voor de inlandse adel. Naast het accepteren van een andere klassensamenleving, moet ze een lossere seksuele moraal

goedkeuren. Het gedrag van Nederlandse mannen ontkomt vervolgens evenmin aan kritiek, wanneer het bijvoorbeeld gaat over het hebben van een voorkind. Door de intertekstuele verwijzing naar Johanna van Woude, worden vrouwen enigszins in hun gelijk gesteld. De mannen worden slechts om hun gedrag bekritiseerd, terwijl de vrouwen hun principes moeten veranderen. Het is in ieder geval duidelijk dat opvattingen tussen mannen en vrouwen onderling verschillen. De Nederlandse vrouw zit in een keurslijf, maar uiteindelijk loopt het voor haar goed af. Die boodschap is daarom alsnog een geruststelling voor het vrouwelijke Nederlandse publiek.

De Nederlandse mannen en vrouwen verschillen minder in hun houding ten opzichte van de inlanders. Binaire opposities met betrekking tot etnische verschillen worden in *Suikerfreule* niet ontmanteld, maar juist in stand gehouden. 'West' blijft tegenover 'Oost' staan en blank tegenover zwart, waarbij de blanke Europeanen in het voordeel blijven. Daarnaast zijn de twee polen niet zomaar met elkaar te verenigen. De Nederlanders zijn tevens racistisch naar de inlanders toe en de Nederlanders houden er een neerbuigende houding naar hen op na. Zo wordt huishoudelijk werk verlaagd tot 'koeliewerk' en dat is te verbinden met het idee dat de West-Europese vrouw de superioriteit van West-Europa moest uitdragen. Hoewel het racisme gedeeltelijk wordt afgedaan als onnozel, blijken racistische uitspraken deels voort te komen uit onwetendheid en frustratie. De Nederlandse mannen hebben een verfijnder gevoel voor het belang van huidskleur, omdat zij beter op de hoogte zijn van de onderlinge verschillen in Nederlands-Indië. Desalniettemin zijn zij ook racistisch en dat wordt niet bekritiseerd. Hiermee blijft de gedachte dat blank mooier is dan zwart overeind.

In het geval van *Suikerfreule* vormen de Nederlandse personages het centrum van de gebeurtenissen en blijken de inlanders dus vooral een onderdeel van de leefwereld van de Europeanen. De lezer leert gedachten en gevoelens van de inlanders niet tot nauwelijks kennen, omdat zij nauwelijks focaliseren en omdat hun uitspraken veelal niet te begrijpen zijn voor Nederlanders. Toch keurt de roman het handelen van de Nederlanders niet helemaal goed, want in sommige gevallen leveren de inlandse personages als toeschouwers indirect, maar stil commentaar op de Nederlanders. Het gedeeltelijk weglaten van de inlanders biedt des te meer ruimte om de Nederlanders te bekritisieren. Inlandse personages met een hogere sociaal-maatschappelijke positie maken duidelijk dat de Nederlanders deels afhankelijk zijn van de inlanders voor de opbrengsten van de plantages en de status. De Europese overheersing in Nederlands-Indië is dus niet zo vanzelfsprekend als deze lijkt.

Samen met de houding ten opzichte van de inlanders, blijkt dat de roman zich niet openlijk verzet tegen het kolonialisme. De Nederlandse overheersing in Nederlands-Indië is door de verteller en de personages geaccepteerd en het luxe leven zal de Nederlandse vrouw uiteindelijk bevallen. Mede door hun onwetendheid over de exacte werking van de klassensamenleving, kunnen vrouwen doorslaan in hun illusie over het verwerven van een hoge sociaal-maatschappelijke positie. Voor de gewone burgerij is het niet zomaar mogelijk om te klimmen op de sociaal-maatschappelijke ladder. In die complexe samenleving van klassen, blijken zowel de adel als de burgerij bespot te worden. De adel hoort namelijk niet thuis in Nederlands-Indië. Kleinburgerlijke principes worden ook geïroniseerd, maar voor de burgerij loopt het beter af dan voor de adel. De lagere burgerij heeft in Indië een hogere positie, maar toch is stijgen niet altijd mogelijk. Hieruit blijkt dat de klassenverschillen dus ook in stand worden gehouden, maar dat de klassen van de Nederlanders ook gestereotypeerd worden.

De roman maakt tot slot duidelijk dat de wereld vooral bestemd is voor jonge harde werkers die een goede sociaal-maatschappelijke positie veilig kunnen stellen. Met het idee dat blank een mooier ras is, hoeven vrij blanke Indische personages zoals Dolly zich ook geen zorgen te maken. De jonge burgers Hans en Dolly beseffen dat zij het getroffen hebben en dat zij uiteindelijk de

gelukkigen zijn. Hun positie blijft echter wel afhankelijk van personages met een hoger aanzien. Niet voor iedere Nederlander ligt er een toekomst met geld en macht te wachten in Nederlands-Indië. De roman toont daarom dat het geluk ook te vinden is in bijvoorbeeld familie. Aangezien een familie voor burgerlijke vrouwen zoals Betje een belangrijke waarde heeft, zal dus wederom blijken dat de blanke burgerij zal zegevieren. Het Nederlandse publiek kan dus met een gerust hart huiswaarts keren.

De kritiek op de adel en de kleinburgerlijkheid krijgt vorm door de houding van de personages ten opzichte van de inlanders. Door de manier waarop de inlanders worden afgebeeld, is dus op te maken welke kritiek wordt geuit op blanke personages. Aan de hand van man-vrouwverhoudingen, etnische en klassenverschillen maakt *Suikerfreule* dus duidelijk dat de koloniale ideologie in stand wordt gehouden. De aanwezigheid van de Nederlanders in Nederlands-Indië, de neerbuigende houding naar de inlanders toe, het rassenonderscheid; alle ideeën blijven overeind. Daarbij lijkt de wereld voorbestemd aan de blanke burgerij die het gaat maken. In de jaren dertig van de twintigste eeuw, toen de roman net verschenen was, was Nederlands-Indië nog een Nederlandse kolonie; de dekolonisatie zette immers vooral in na de Tweede Wereldoorlog. Het lijkt hiermee aannemelijk dat de visie van de roman een welkome boodschap verkondigde voor het Nederlandse publiek uit die tijd. De blanke Europeanen zouden het gaan maken en niet de inlanders van andere continenten.

6.2 Reflectie op het onderzoek

Dit onderzoek naar de weergave van de complexe samenleving in Nederlands-Indië is beperkt in omvang en mogelijkheden. Voor een completer inzicht in deze samenleving zijn meer cultuurhistorische bronnen nodig. In dit onderzoek zijn slechts enkele bronnen gebruikt die inzicht geven in de ontstaansgeschiedenis van de Nederlands-Indische literatuur en het toneel en in de complexe Nederlands-Indische samenleving. Romans beschrijven niet de werkelijkheid, maar zij dragen wel bij aan de beeldvorming over bijvoorbeeld het kolonialisme. Dit onderzoek heeft echter niet de pretentie gehad om te bekijken hoe *Suikerfreule* zich verhoudt tot de werkelijke situatie, maar het richtte zich op de weergave zoals die in de roman ontstaat.

De analyse van *Suikerfreule* richtte zich vooral op de vertelsituatie en focalisatie, maar de roman heeft meer te bieden. Door andere verhaalaspecten te analyseren, zoals motieven en tijdsverloop, kan de analyse nog aangescherpt en uitgebreid worden. Wellicht komen er interessante gegevens naar boven die uitspraken die in dit onderzoek zijn gedaan versterken of juist weerleggen. Bepaalde verhaalaspecten functioneren anders in de toneel- of filmversie in de wijze waarop ideeën en gebeurtenissen worden gepresenteerd. Zo blijkt uit dit onderzoek dat de verteller een sturende rol heeft, maar het is nog niet bekend hoe die rol functioneert in de toneelversie. Vergelijkend onderzoek tussen de verschillende verschijningsvormen van *Suikerfreule* zal dus tot nieuwe inzichten leiden over het beeld dat het verhaal weergeeft.

Dit onderzoek is daarnaast slechts gebaseerd op één koloniale roman. Om uitspraken te doen over het oeuvre van Van Wermeskerken is vergelijkend onderzoek naar andere romans van zijn hand noodzakelijk. Dergelijk onderzoek richt zich meer op het corpus van Nederlands-Indische literatuur. Tevens zou onderzoek naar het werk van Van Wermeskerken meer kunnen zeggen over zijn populariteit en zijn eventuele houding ten aanzien van inlanders of het kolonialisme. Dit onderzoek is er niet specifiek op gericht om de populariteit van *Suikerfreule* te verklaren, maar de verklaring volgt deels uit het feit dat het verhaal weerklank vond bij het Nederlandse publiek. Dergelijk receptieonderzoek kan daarom meer inzicht geven in de daadwerkelijke ontvangst en de invloed van dit verhaal.

Ondanks enkele tekortkomingen, heeft dit onderzoek de populaire koloniale roman *Suikerfreule* van Henri van Wermeskerken uit de vergetelheid gehaald. Daarmee is dit onderzoek een aanzet tot verder onderzoek naar zijn oeuvre en andere populaire Nederlands-Indische literatuur en cultuurproducten. Zij bieden op eigen wijze inzicht in de samenlevingsvormen en het kolonialisme en daarbij is een verschil met kritische werken van bijvoorbeeld Multatuli zeker mogelijk. Onderzoek naar populaire cultuurproducten die raakvlakken hebben met het publiek verrijkt daarom vooral het beeld van de Nederlands-Indische samenleving. Dit onderzoek heeft hieraan een bijdrage geleverd. De Nederlands-Indische samenleving blijkt een smeltkroes van verschillende etniciteiten, klassen, mannen en vrouwen. Geluksvogels, gelukszoekers en geluksvinders zijn met elkaar verbonden en lopen door elkaar heen. De groep geluksvinders is in *Suikerfreule* uiteindelijk het meest vertegenwoordigd en dat is een geruststellende boodschap voor wie nog op zoek is naar het geluk.

Bibliografie

Baay, P. (1998). 'Gal-spuwende Indo's en sinjoscheldende blanda's. Over het onbekende Indische toneel'. In: *Indische Letteren*, jaargang 13, pp.51-64.

Bertens, H. (2008). *Literary theory. The basics*. (tweede editie, oorspronkelijk werk uit 2008). Londen en New York: Routledge.

Bork, G.J. van, Delabastita D. (e.a.) (2012) *Algemeen letterkundig lexicon*. Online via: http://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_00624.php (laatst geraadpleegd op 2 juli 2014).

Boven, E van & Dorleijn, G. (2010). *Literair mechaniek. Inleiding tot de analyse van verhalen en gedichten*. (herziene editie, oorspronkelijk werk uit 1999). Bussum: Coutinho.

Brillenburg Wurth, K. & Rigney, A. (red.) (2006). *Het leven van teksten*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Gouda, F. (2005). 'De vrouw in Nederlands-Indië. Van Mestiezencultuur naar Europese cultuur'. In: *Indische Letteren*, jaargang 20, pp.3-12.

Leezenberg, M. & Vries, G. de (2012). *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen* (herziene editie, oorspronkelijk werk uit 2001). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Meijer, M. (1996). *In tekst gevat. Inleiding tot een kritiek van representatie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Nieuwenhuys, R. (1978). *Oost-Indische spiegel. Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven vanaf de eerst jaren der Compagnie tot op heden*. Amsterdam: Querido.

Pollmann, T. (1999). *Bruidstraantjes en andere Indische geschiedenissen*. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Said, E. W. (1993). *Culture and imperialism*. New York: Vintage Books.

Soethout, A. (1992). 'Laszlo Székely: navolger of voorloper?'. In: *Indische Letteren*, jaargang 7, pp.87-98.

Termorshuizen, G. (1992). 'De Indisch-Nederlandse letterkunde als bron van sociale kennis. Enkele opmerkingen'. In: *Indische Letteren*, jaargang 7, pp.167-174.

Termorshuizen, G. (1998). 'Daar heb je waarachtig wéér een Indische roman! Indische literatuur en literaire kritiek tussen 1885 en 1898'. In: *Indische Letteren*, jaargang 13, pp.139-148.

Wermeskerken, H. van (1935). *Suikerfreule. Een vroolijke Indische roman* (filmeditie). Amsterdam: L.J. Veen's Uitgevers.

Wermeskerken, H. van (2011). 'De Indische jaren van Henri van Wermeskerken. Schrijver tussen de sambalaristocraten'. In: *Moesson. Het Indisch Maandblad*, februari 2011, pp.28-30.